Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

RADOVI II, knj. 1

Đurđev, Branislav

1954

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/908de0df-4347-4f76-a080-854ff2fd6b21

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

NAUČNO DRUŠTVO NR BOSNE I HERCEGOVINE

RADOVI

KNJIGA II

ODJELJENJE ISTORISKO-FILOLOŠKIH NAUKA

Knjiga I

ANU BiH АНУ БиХ

SARAJEVO
1954

ANU
BiH
АНУ
БиХ

BRANISLAV ĐURĐEV

IZ ISTORIJE CRNE GORE, BRDSKIH I MALISORSKIH PLEMENA

(Popis Hota, Kuča, Pipera i Klimenata iz 1497 godine)

(Primljeno na sjednici Odjeljenja istorisko-filoloških nauka 7 septembra 1953 godine)

Prilikom skupljanja materijala za istoriju Crne Gore XVI i XVII veka u Carigradskom arhivu (Başbakanlık arşivi) snimio sam i jedan vrlo interesantan rukopis deftera za Skadarski sandžak. To je defter koji je uveden pod brojem 26 m. u popisu katastarskih deftera (Tahrir defterleri). Sadašnji rukopis nije jedinstven defter. On je sastavljen iz dva deftera. Prvi je kratak popis plemena Hota, Kuča, Pipera i Klimenata. Tome popisu prethodi kratak uvod kojim se objašnjava zašto je napravljen taj popis. U tom uvodu spomenuto je i prvo tursko popisivanje Crne Gore. Taj popis nekih brdskih i malisorskih plemena datiran je 1 redžepa 902 (1497). Drugi, osnovni deo rukopisa, jeste defter za Skadarski sandžak datiran 890 (1485) godine. To je, dakle, stariji defter, koji je — kao što se vidi — napravljen za vreme vlade Ivana Crnojevića u Crnoj Gori pod turskim vazalstvom. U tom defteru su na svome mestu upisana pored plemena Bjelopavlića i plemena Hoti, Kuči i Piperi.

Prvi popis nekih brdskih i malisorskih plemena ne čini celinu sa ovim drugim defterom. On je poseban popis. Stoga, mislim, ne samo da je moguće nego da je čak i potrebno posebno objaviti ovaj popis. On sadrži u rukopisu samo sedam ispisanih strana. Iako je taj »sumarni defter« (defteri mucmel) tako mali, po svojim podacima on pretstavlja prvoklasnu vrednost. Zato se neću ograničiti na publikaciju dokumenata, nego ću izvršiti interpretaciju osnovnih podataka od kojih neki imaju vrednost za ključne probleme istorije naših i albanskih plemena.

Kao kod svih starijih turskih deftera, kod ovog popisa takođe ima teškoća u dešifrovanju, jer su izvesne reči i imena naselja pisani ili bez tačaka ili sa oskudnim tačkama. U ovom popisu teškoću pretstavljaju izvesna imena sela i katuna. Stoga dajem, uz transkripciju arapskim slovima i prevod, još i faksimil. Time se omogućuje puna kontrola i kritika ove publikacije.

بو عبدین ضعیفین امور بن طغان الامین و یوسف بن احمد الکاتب امر همایون موجبنجه ولایت چرن الین یازدوقده نواحی خود و قوچه و پپرلری بیله یازمق امر اولنوب امر سلطانی اله وارب نواحی مذکورلری یازملو اولیجاق برات همایون موجبنجه فیروزبك معرفتیله یازلوب مفصل دفترده جمیع شرحی و قانونلری ذکر اولنمشدر و خراجلری و اسپنجه‌لری و جمیع حاصللری مقطوع امر اولنمش در معلوم اولنماغیچون[1] بیان اولندی

و خود ناحیه‌سی که الت پاره قریه‌در[2] اسکندریه قلعه سندن دپه دوکان[3] و مدون قلعه‌لرنه[4] کدن یولك ازرنده اولان دربند که اشغه طوزه دیکله معروف اولان قریه‌لردن[5] یوقارو طوزه دیکله معروف اولان قریه‌ده[6] وارنجه دکین اولان دربندی تمامجه بکلیوب هر قریده[7] نوبتجی قویوب کوزده‌لر که کسنه‌نك مالنه و جاننه ضرر اولنمیه و مزبور کافرلر داخی ذکر اولان موجب ازره رسوملرین ویرب جمیع عوارض دیوانیدن[8] معاف [و] مسلم اولالر دیو امر اولنمشدر

و برات همایونده ذکر اولنان ناحیه‌لردن غیری طاغش ولایت وارسه یازله دیو امر اولندوغی سببدن کلمنته ناحیه‌سی داخی کاوب اطاعت ایدوکی جهتدن فیروزبك معرفتیله مفصل یازلدی خاصلر و بر وجه مقطوع ویردکلری حاصللری قید اولندوغی یرده بیان اولنمشدر

تحریرا فی غرهٔ رجب المرجب سنه اثنین و تسعمائه

دفتر مجمل عن ناحیهٔ خود و قوچه و پپرلر و کلمنته تابع لواء اسکندریه

ناحیه خود

قریه تهومیر

خانه ٣٤ مجرد ٧ حاصل بغیر عادت اغنام ١٦٦٩

---

[1]) اولنمق ایچون

[2]) قریه‌در

[3]) Tako je napisano. Vidi prim. 25.

[4]) قلعه‌لرینه

[5]) قریه‌لردن

[6]) قریه‌لره

[7]) قریه‌ده

[8]) دیوانیه‌دن

قریه میخال‌یانی

خانه ۲۲ مجرد ۸ بیوه ۳ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۳۳٤

قریه پوبره‌ژانی

خانه ۳۰ مجرد ۱ بیوه ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۲٤۸

قریه بوژانی

خانه ۲۹ مجرد ۳ بیوه ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۱۷۵

قریه لوبچیته[9]

خانه ۱۸ مجرد ٤ حاصل بغیر عادت اغنام ٦۷۱

قریه کاکی(?)[10]

خانه ۳٦ مجرد ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۳۲۰

جمعا محصول قریهاء خود بغیر عادت اغنام ۷٤۱۷

ناحیه قوچه تابع لواء اسکندریه

قاتون پاولویك

خانه ٦۰ مجرد ۱۸ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۲٤۲٦

قاتون پترویك

خانه ٥٤ مجرد ۱٥ حاصل بغیر عادت اغنام ۲۱٤٥

قاتون لشویك

خانه ۳۷ مجرد ۷ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۲٦۲

---

[9]) Najverovatnije čitanje. U defteru iz 1485 لوبحه (bez dijakr. tač. لوبچه?).

[10]) Nije sasvim sigurno. U defteru iz 1485 ککی. Vidi prim. 31.

[11]) U popisu iz 1485 (?بوتدوس) بوندوس . Butadossi — vidi Skad. zemljišnik iz 1416 god. u izdanju S. Ljubića, 5 (pos. otisak). Vidi i prim. 35.

قاتون بسدوس (بتیدوس ؟)[11]

خانه ۳۲ مجرد ۸ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۱۸۱

قاتون لوبار

خانه ۹ مجرد ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۳۳۰

قاتون بانکك[12]

خانه ۲۹ مجرد ۱۵ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۳۳٤

قاتون بانویك

خانه ۳۹ مجرد ۸ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۳۹۲

قاتون لازورچه

خانه ۳۰ مجرد ۱۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۲۳۸

قاتون قوك

خانه ۳۱ مجرد ٤ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۰۵۷

قریه رادون

خانه ٤۳ مجرد ۱۰ حاصل بغیر عادت اغنام ۱٦۱۸

قریه بروکنه[13]

خانه ۲٤ مجرد ۳ حاصل بغیر عادت اغنام ۸٤۵

جمعا محصول قاتونهاء قوچه بغیر عادت اغنام ۱٤۸۲۸

ناحیه پیرلر تابع لواء اسکندریه

قریه لوشقوژوپه تابع بوژدار سپاهی

خانه ۲۵ مجرد ۵ بیوه ٤ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۰۱٤

---

[12]) U defteru iz 1485 i u defteru iz 1570 بانقك (Bankaći). Vidi prim. 37.

[13]) U defteru iz 1485 i u defteru iz 1570 isto.

قریه لوشقو ژوپه تابع بوژدار سپاهی المذکور

خانه ۲۷ مجرد ۳ بیوه ۳ حاصل بغیر عادت اغنام ۹۸۳

قریه درازقه تابع بوژدار المذکور سپاهی

خانه ۱۸ مجرد ٤ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ٦۷۳

قریه درازقه تابع بوژدار المزبور سپاهی

خانه ۱۳ مجرد ٤ بیوه ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ٥۲۷

قریه درازقه تابع بوژدار المذکور

خانه ۸ مجرد ٤ حاصل بغیر عادت اغنام ۳۸۳

قریه درازقه تابع بوژدار المزبور

خانه ۱۱ مجرد ۱ بیوه ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۳۷۰

قریه قوبریکو(?)[14] تابع بوژدار المذکور سپاهی

خانه ٦ مجرد ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۲٥۹

قریه درازقه نام دیکر زواله تابع بوژدار المذکور

خانه ۱۱ مجرد ۳ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ٤۳۹

قریه مِرقه[15] تابع بوژدار المذکور سپاهی

خانه ۱۰ مجرد ۱ بیوه ۳ حاصل بغیر عادت اغنام ۳۳۱

قریه هراسنیچه[16] تابع بوژدار المزبور سپاهی

خانه ٤ مجرد حاصل ۱۰۰

قریه بلچه[17] تابع رادول سپاهی

خانه ۱۷ مجرد ٤ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ٦۲۹

---

[14]) Jasno napisano, ali bez tačaka na prvom slovu (ف).

[15]) Jedino ime koje je vokalizovano.

[16]) Bez dijakr. tačaka.

[17]) Jasno napisano.

قریه درازقه تابع رادول سپاهی المذکور

خانه ۲۱ مجرد ۳ بیوه ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۷۲۰

قریه بلچه تابع رادول المذکور

خانه ۱۷ مجرد ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۵۸۱

قریه دوغه تابع رادول المزبور سپاهی

خانه ٤ مجرد ۲ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۸۳

قریه برستچه تابع رادول المذکور سپاهی

خانه ٥ مجرد ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۱۹٤

قریه رچیچه

مزبور قریه کافرلری عوارض دیوانیدن معاف و مسلم اولوب اولدن بکلیو کلدکلری.

یوللری کیرو بکلیلر[18] دیو امر اولندی

خانه ٤۸ مجرد ۲۱ بیوه ۳ حاصل بغیر عادت اغنام ۲٤۳۸

قریه استرحالیك (استرجالیك؟)[19]

خانه ٦۱ مجرد ۳٤ بیوه ۹ حاصل بغیر عادت اغنام ۲۸٥٤

قریه موراچیچه تابع ووق سپاهی

خانه ٦ مجرد ۲ حاصل بغیر عادت اغنام ۲۳۳

قاتون بوقیر

قریه استرحالیك

خانه ٤۰ مجرد ۱۱ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۱٥٦٤

قریه رادوشو دو عن قاتون المذکور خالیًا

خانه ۳ مجرد حاصل بغیر عادت اغنام ۷٥

---

[18]) بکلیه‌لر

[19]) U defteru iz 1570 isto napisano, ali prazno naselje.

قاتون بوشات

قريه استرحاليك

خانه ٣٥ مجرد ١٠ بيوه ٤ حاصل بغير عادت اغنام ١٣٨٠

قاتون درنوويچه

قريه درنوويچه

خانه ٣٧ مجرد ١٢ بيوه ١ حاصل بغر عادت اغنام ١٤٠٤

جمعا محصول قراء وقاتونهاء پيرلر بغير عادت اغنام ١٧٣٣٤

ناحيه كلمنته

قاتون ليپچنى[20]

قريه سلچيته[21]

خانه ٤٠ مجرد ٦ حاصل بغير عادت اغنام ١٣٣٩

قاتون كونويك

قريه اچپايه[22]

خانه ٤٧ مجرد ١٣ حاصل بغير عادت اغنام ١٨٢٢

قاتون لشويك

قريه اچپايه

خانه ٢٣ مجرد ٤ حاصل بغير عادت اغنام ٨٢٧

قاتون موديك

قريه اچپايه

خانه ٢٧ مجرد ٤ حاصل بغير عادت اغنام ٩٠٨

---

[20]) Vidi prim. 58.

[21]) U defteru iz 1570 سلحه (سلچه) — Selce, kako se i sada zovc.

[22]) U defteru iz 1570 اشپايه .

قاتون قولادی (? قولادی)[23]

قریه احچایه

خانه ۱۵ مجرد ۳ بیوه ۱ حاصل بغیر عادت اغنام ۵۳۹

جمعا محصول قراء کلمنته بغیر عادت اغنام ۵۴۳۵

ومذکور کلمنته ناحیه‌سی بش پاره قریه‌در مزبور قریلرك کافرلری یلد بروجه مقطوع بیك اقچه خراج وبروجه مقطوع بیك اقچه اسپنجه سنجاق بکنه ویرب وغیری عشر و رسوم ویرمیوب جمیع عوارض دیوانیدن معاف [و] مسلم اولوب اسکندریه قلعه سندن پترش بان الندن التون النه اشان یوله و مدون قلعه سندن قوچه طاغندن اشوب پلاوه چقان یولری بکلیوب دربندجیلر اولق امر اولندی تحریرًا فی غره رجب المرجب سنه اثنین و تسعمائه

PREVOD

Kada su ova dva slaba roba Umur sin Toganov kao emin i Jusuf sin Ahmedov kao pisar prema uzvišenoj zapovesti popisali vilajet Crnojevića zemlju (Çirn ili), zapoveđeno je da nahije Hote, Kuče i Pipere zajedno popišu. Kada su došli sa sultanovom zapovešću i kada je spomenute nahije trebalo popisati, one su popisane prema uzvišenom beratu sa znanjem Firuz-bega, a u opširnom defteru (defteri mufassal) su spomenuti svi komentari i kanuni koji se na njih odnose. Zapoveđeno je da njihov harač, ispendže i sve dažbine budu otsekom. To je objašnjeno da bi bilo poznato.

Nahija Hoti, koja ima šest sela, neka čuva sve derbende (klance) koji se prostiru od sela koja su poznata pod nazivom Donji Tuzi do sela koja su poznata pod nazivom Gornji Tuzi[24]) — na putu koji ide od tvrđave Skadra do tvrđave Depedukana (?)[25]) i Meduna. U svakom selu neka postave smene i neka nadgledaju da ne bude štete bilo čijem dobru ili životu. Zapoveđeno je da spomenuti nevernici daju svoje dažbine (rusum) po napred spomenutoj odredbi, a da su oslobođeni i oprošteni svih divanskih nameta.

[23]) Nisam u stanju da sa sigurnošću pročitam.

[24]) Iz tog saopštenja je jasno da se Donji Tuzi nalaze južno od Hota, a Gornji Tuzi severno od Hota i da su na tom delu puta koji prolazi kroz njihovu oblast Hoti bili derbendžije. Gornji Tuzi su očigledno u Zeti, onde otprilike gde se i danas nalaze, a Donji Tuzi su tamo gde ih spominje zemljišnik iz 1416 (severno od Kupelnika, sada arban. Kopliku).

[25]) Koja je to tvrđava ne znam. Svakako da se ona nalazi u blizini oblasti Pipera, jer je u defteru iz 1485 godine zapisano da Piperi pripadaju kadiluku Depedukan (دپه‌دوکن). Rekao bih da je ime sastavljeno od reči d e p e (t e p e) (= brežuljak) i D u k a n. Da nije to bivša Duklja koja se u narodu nazivala Duka (Erdeljanović, Postanak plemena Pipera, Srpski etn. zb. XVII, 329), a stanovnici Dukani. Ali ne smem sa sigurnošću ništa reći. Piperi u defteru iz 1570 godine pripadaju nahiji Podgorica. Rekao bih da u drugoj polovini XVI veka ta tvrđava nije postojala.

Kako je nahija Klimenti došla i pokorila se, opširno je popisana sa znanjem Firuz-bega, jer je zapovjeđeno da se popiše, ako ima poznata zemlja osim nahija koje su spomenute u uzvišenom beratu. Hasovi i prihodi koje oni daju otsekom objašnjeni su na mestu gde su zavedeni.

Pisano prvog dana poštovanog redžepa devetsto druge godine (5 marta 1497).

SUMARNI DEFTER (DEFTERI MUCMEL) NAHIJA HOTA (HOD), KUČA (KUÇA), PIPERA (PIPERLER) I KLIMENATA KOJE PRIPADAJU LIVI (SANDŽAKU) SKADAR

Nahija Hoti (Hod)

Selo T i h o m i r[26])

kuća 34, neoženjenih 7 — prihod osim poreza za ovce 1669 (akči);

selo M i h a l j a n i (Mihalyani)[27])

kuća 22, neoženjenih 8, udovice 3 — prihod osim poreza za ovce 1334;

selo P o b r e ž a n i[28])

kuća 30, neoženjenih 1, udovice 2 — prihod osim poreza za ovce 1248;

selo B o ž a n i[29])

kuća 29, neoženjenih 3, udovice 2 — prihod osim poreza za ovce 1175;

selo Ljubicite (?)[30])

kuća 18, neoženjenih 4 — prihod osim poreza za ovce 671;

---

[26]) Vidi: A. Jovićević, Malesija, Srp. etn. zb. XXVII, 19, 49, 52. — Predanje mnogo spominje ove Tihomire. U ugovoru između pretstavnika Zete i Mletaka od 6 sept. 1455 upisani su T i g o m i r i (S. Ljubić, Listine X, 68).

[27]) Sada Mihaj selo u Hotima. U defteru iz 1485 Mihaljine (možda Mihalite). U ugovoru od 6 septembra 1455 M a c h a l ą n i (Ljubić, Listine X, 68).

[28]) U ugovoru od 6 septembra 1455 P o b r e s a n i (Isto).

[29]) U Hotima ima spomena o Božnjacima (Jovićević, Malesija, 19), a ima i selo Božaj.

[30]) Čitanje, razume se, nije sasvim sigurno, jer nema svih dijakritičkih tačaka. U defteru iz 1485 لوبجه (لوبچه) Ljubice. U ugovoru iz 1455 L u b i z i (S. Ljubić, Listine X, 68). Sada postoji severozapadno od Kupelnika (Kopliku) Jubica, ali će ove Ljubice biti više na severu. Uostalom, srodnost nekih naziva u Zeti (u XV veku Hoti pripadaju Zeti) i od njih južnijih sela je opšta pojava.

selo K e ć i (?)[31])

kuća 36, neoženjenih 2 — prihod osim poreza za ovce 1320.

Ukupno prihod od sela Hota osim poreza za ovce 7.417 (akči).

Nahija Kuči

pripada livi (sandžaku) Skadar

katun P a v l o v i ć(i)[32])

kuća 60, neoženjenih 18, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 2.426;

katun P e t r o v i ć(i)[33])

kuća 54, neoženjenih 15 — prihod osim poreza za ovce 2.145;

katun L j e š o v i ć(i)[34])

kuća 37 neoženjenih 7 — prihod osim poreza za ovce 1262;

katun B i t i d o s i(?)[35])

kuća 32, neoženjenih 8 — prihod osim poreza za ovce 1181;

katun L o p a r(i)[36])

kuća 9, neoženjenih 1 — prihod osim poreza za ovce 330;

katun B a n k e ć(i)[37])

kuća 29, neoženjenih 15 — prihod osim poreza za ovce 1334;

---

[31]) Ovo čitanje nije sigurno. Zašto tako čitam vidi predanje o ocu (Kećo) od kojeg su navodno pet brata (Pipo, Vaso, Kraso, Lazar i Ban) i drugo predanje o istom pretku (Lazar Keći) od kojeg su opet pet sinova (Pipo, Vaso, Hot, Kraso i jedan nepoznatog imena. — Jovićević, Malesija, 55). Uporedi i: Erdeljanović, Kuči, Srp. etn. zbornik VIII, 145—147 (to predanje postoji i kod drugih plemena). U defteru iz 1485 ککی Keći (?). U ugovoru od 1455 C h e n c h i (Ljubić, Listine X, 68).

[32]) Nema ih sada u Kučima.

[33]) Postoje Petrovići, drekalovićki rod na Kosoru i na Bioču (Erdeljanović, Kuči, 141, 142), ali ne mislim da se to može dovesti u vezu sa ovim Petrovićima. Ne znam da li Petrovići iz Pipera potiču od ovog katuna (oni istina imaju deo sela pri samoj granici, ali je to novije naselje — Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 265).

[34]) U defteru iz 1485 godine u Kučima je upisano selo پانته لش (بانته لش — Panta Lješ?) kao veliko »selo« (110 kuća). Kod Mrnjavčića postoji predanje o pretku Panti, pa se taj Panta dovodi u vezu sa vojvodom Gojkom Mrnjavčevićem iz narodne pesme (ovo je svakako zbog sličnosti imena). Međutim, ako je gornje čitanje tačno (a mislim da jeste), onda je tom pretku Panti otac bio Lješ. Po narodnom predanju Panta je imao sinove Petra, Đurđa, Tiha, Lješa i Mara. Ipak će biti da katun Petrovići potiče iz »sela« Panta Lješ. Kao sigurno uzimam da katun Lješovići potiče od tog »sela«.

[35]) Drukčije ne bih mogao pročitati. Za to čitanje ima potvrde u Skadarskom zemljišniku. O značenju reči (Büthidosi) vidi: Šufflay, Srbi i Arbanasi, 61 (1415 godine spominju se zajedno O c t i, T u s i et B i t i d o s s i). U Dečanskoj povelji u selu Kuševu u Zeti postoji Пав'лъ Боусадоса.

[36]) Postoji i danas.

[37]) Sadašnje arbanaško bratstvo Bonkeći u Zatrijepču (o pretku Ban Keči-Ban Keći vidi: J. Hahn, Albanesische Studien, 188; Erdeljanović, Kuči, 75, 145-7). Inače u defteru iz 1485 i u defteru iz 1570 tako napisano da se

katun B a n j o v i ć(i)[38])
kuća 39, neoženjenih 8 — prihod osim poreza za ovce 1392;

katun L a z o r c e[39])
kuća 30, neoženjenih 11 — prihod osim poreza za ovce 1238;

katun K o ć(i)[40])
kuća 31, neoženjenih 4 — prihod osim poreza za ovce 1057;

selo R a d u n[41])
kuća 43, neoženjenih 10 — prihod osim poreza za ovce 1618;

selo B r o đ i n e[41a])
kuća 24, neoženjenih 3 — prihod osim poreza za ovce 845.

Ukupno prihod od katunā Kuča osim poreza za ovce 14.828 (akči).

Nahija Piperi

pripada livi (sandžaku) Skadar

selo L u š k a Ž u p a[42]) — pripada spahiji Božidaru —
kuća 25, neoženjenih 5, udovica 4 — prihod osim poreza za ovce 1014;

---

može čitati Bankaći (بانقك).

[38]) I sada kučko bratstvo Banjovići.

[39]) I sada selo Lazorce.

[40]) I sada selo i bratstvo Koći.

[41]) U Rašovićima u Kučkoj Krajini ima vis Radunovica (Erdeljanović, Kuči, 87). Postoje inače Radunovići u selu Rijeci u Piperima. Ali su oni suviše na severu, odnosno prema Bratonožićima. Iz ovog popisa se ne može videti da li u Piperima postoje tada Radunovići, jer su većina katuna u Piperima u ovom popisu neimenovana. Ali predanje zna da su Radunovići od Raduna ili Radula unuka Milice Đurkova, a kao što će se videti kasnije, to je zapravo spahija Radul koji se spominje u ovom defteru.

[41a]) Kako je napisano, samo bih tako čitao (isto i u defteru iz 1485 i 1570). Ovo potseća na planinu Broćnik u Piperima, ali je i to suviše severno. Međutim, to je u defteru upisano odmah posle sela Radun, a Broćnik je kod samih Radunovića. Ovu napomenu stavljam samo da obratim pažnju na to, ali ne mislim da se to može dovesti u vezu, jer su u ovim defterima u Piperima upisana naselja uz samu reku, pa bi to bilo nemoguće. Osim ako se Radunovići nisu preselili kasnije iz Kuča pa dali planini ime bivšeg sela u Kučima. Samo se to ne slaže sa tradicijom o tome da je Radunovićima predak Radun ili Radul unuk Milice Đurkova. Ipak je moguće da je tradicija to pomešala zbog sličnosti imena.

[42]) Pisano tako da bi se čitalo Luško(va) Župa (inače je u defteru iz 1485 jasno napisano Luška Župa). Ime tog sela je ostalo od nekadašnje znatno veće Luške župe, koja se spominje još kod Dukljanina, kao što je i ime plemena Kčeva (koje je u XVI veku sasvim malo), ostalo od nekadašnje župe. Oblast Luške župe je ranije bila veća (vidi o tome: Erdeljanović, Postanak pl. Pipera; Isti, Bratonožići; P. Šobajić, Pješivci i Bjelopavlići). Erdeljanović i Šobajić tačno ubiciraju Lušku župu. Ovde je selo Luška Župa na mestu gde će kasnije biti Crnci, (koji se prvi put spominju 1570 godine), jer popis ide redom: Luška Župa—Drezga—nepročitano mesto—Zavala—Mrke. Vidi o tome da su Crnci od Lužana: Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 419—428.

selo Luška Župa — pripada Božidaru spomenutom spahiji —

kuća 27, neoženjenih 3, udovica 3 — prihod osim poreza za ovce 983;

selo Drezga[43]) — pripada spomenutom Božidaru spahiji —

kuća 18, neoženjenih 4, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 673;

selo Drezga — pripada spomenutom Božidaru spahiji —

kuća 13, neoženjenih 4, udovica 2 — prihod osim poreza za ovce 527;

selo Drezga — pripada spomenutom Božidaru —

kuća 8, neoženjenih 4 — prihod osim poreza za ovce 383;

selo Drezga — pripada spomenutom Božidaru —

kuća 11, neoženjenih 1, udovica 2 — prihod osim poreza za ovce 370;

selo ....[44]) — pripada spomenutom Božidaru spahiji —

kuća 6, neoženjenih 2 — prihod osim poreza za ovce 259;

selo Drezga ili Zavala[45]) — pripada spomenutom Božidaru —

kuća 11, neoženjenih 3, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 439;

selo Mrke[46]) — pripada spomenutom Božidaru spahiji —

kuća 10, neoženjenih 1, udovica 3 — prihod osim poreza za ovce 331;

selo Hrasnica[47]) — pripada spomenutom Božidaru spahiji —

kuća 4, neoženjenih — prihod 100;

selo Bjelice(?)[48]) — pripada Radulu spahiji —

kuća 17, neoženjenih 4, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 629;

selo Drezga — pripada Radulu spomenutom spahiji —

kuća 21, neoženjenih 3, udovica 2 — prihod osim poreza za ovce 720;

selo Bjelice(?) — pripada spomenutom Radulu —

kuća 17, neoženjenih 1 — prihod osim poreza za ovce 581;

---

[43]) Sada postoji.

[44]) Napisano tako da bi se moglo nekako pročitati: Ku(o)brigo.

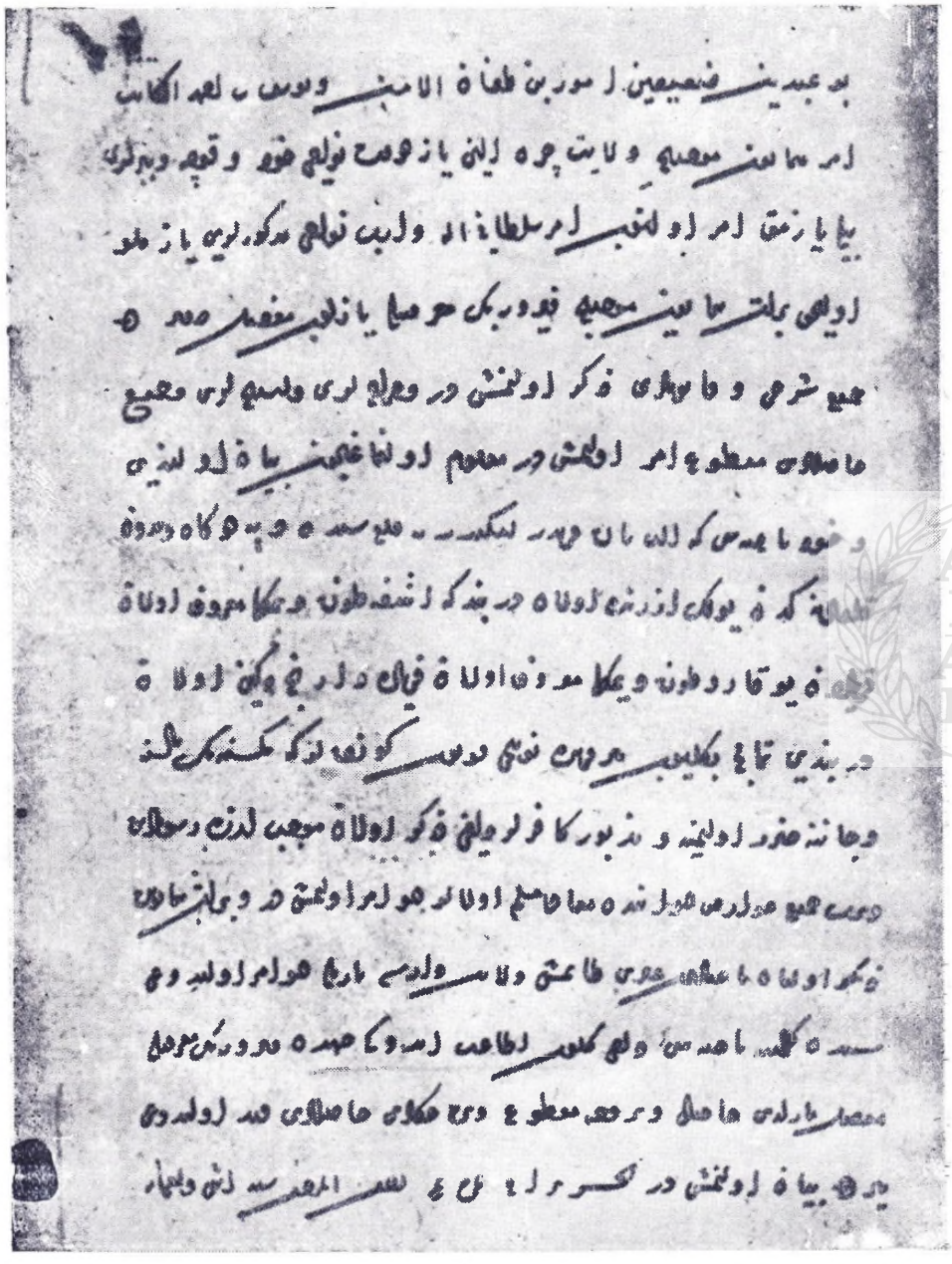
[45]) Zavala i sada postoji.

[46]) Mrke i sada postoje.

[47]) Najveća »dionica« u komunskoj ispaši Brdu u predelu Mrka naziva se Rasnica (Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 351).

[48]) Tako bi se moglo pročitati, ali nije sasvim sigurno.

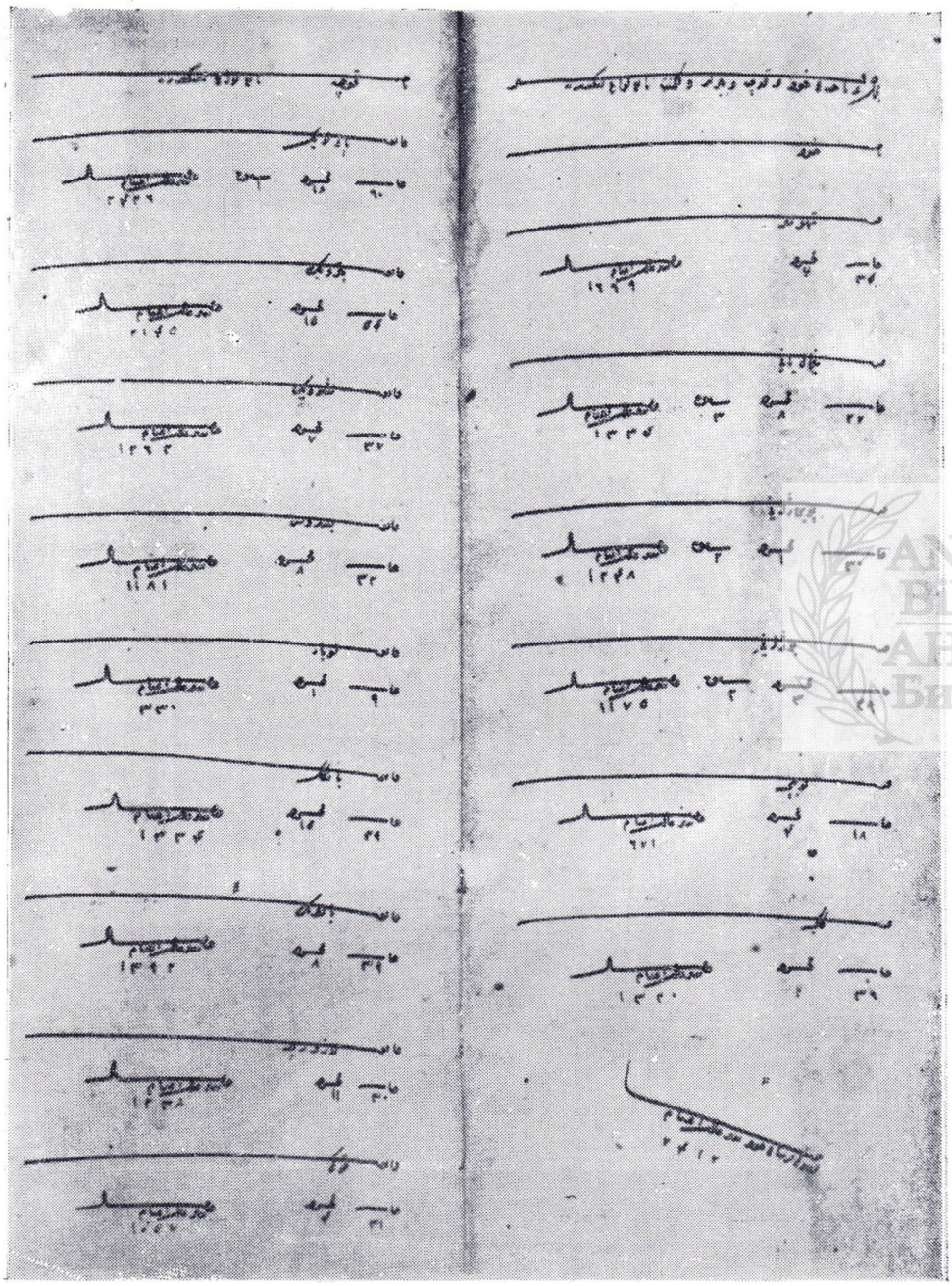
I



Uvod u popis Hota, Kuča,
Pipera i Klimenata (defter br. 26 m)

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

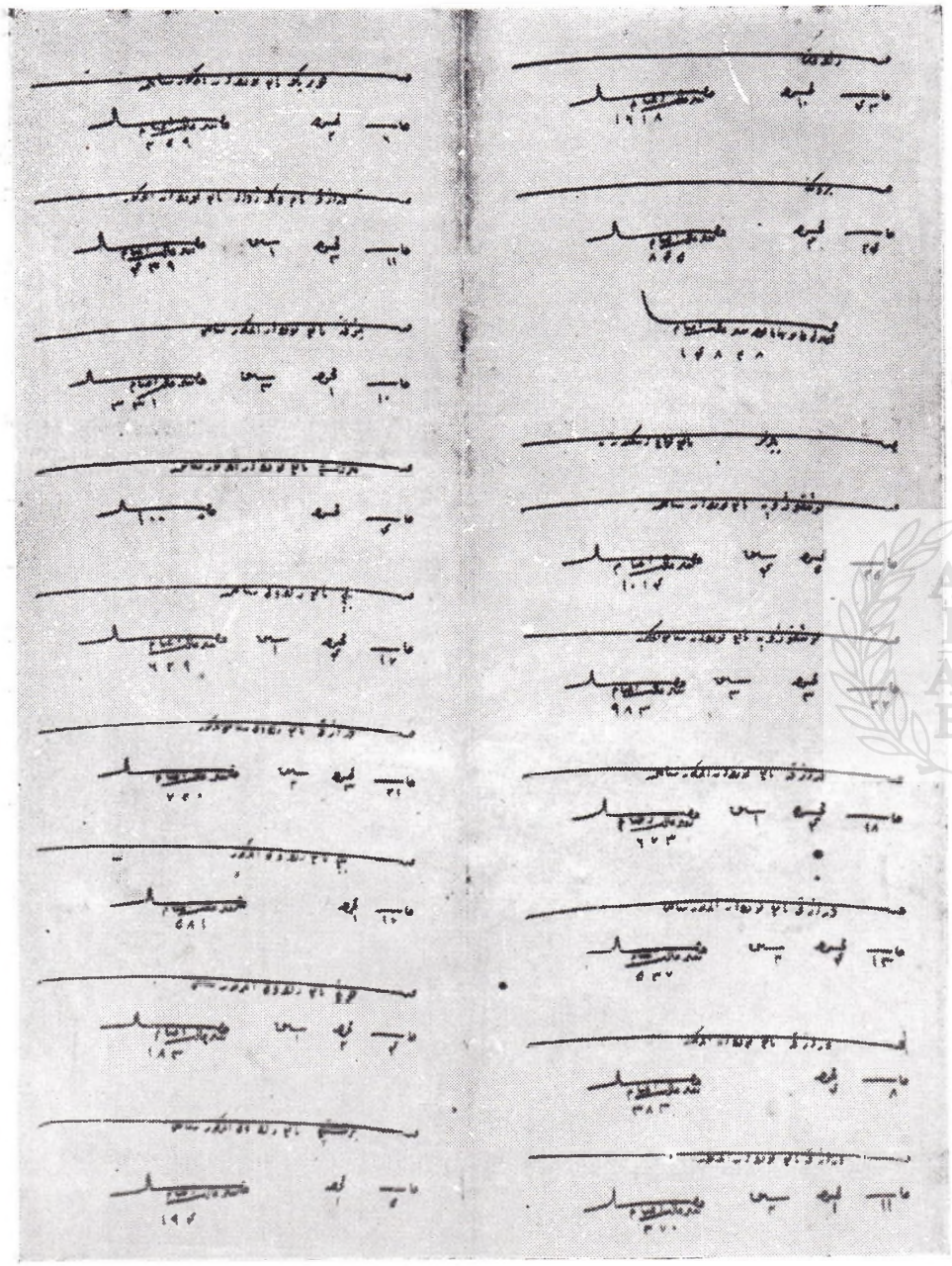
II



1 i 2 strana popisa
(Hoti i Kuči)

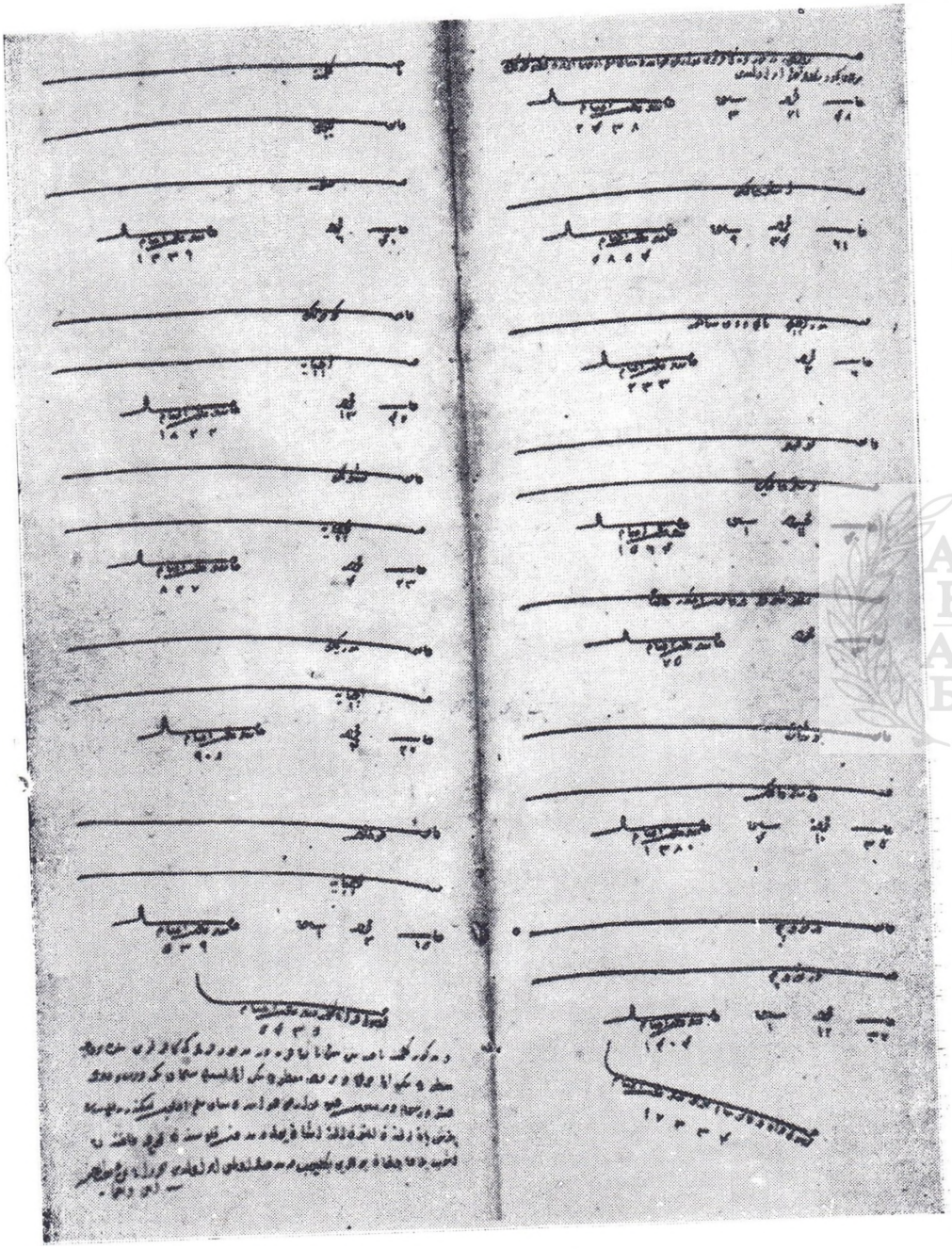
ANU
BiH
АНУ
БиХ

III



3 i 4 strana popisa
(Kuči [završetak] i Piperi)

ANU
BiH
АНУ
БиХ



5 i 6 strana popisa
(Piperi [nastavak] i Klimente)

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

selo D u g a[49]) — pripada Radulu spomenutom spahiji —

kuća 4, neoženjenih 2, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 183;

selo B r e s t i c a[50]) — pripada spomenutom Radulu spahiji —

kuća 5, neoženjenih 1 — prihod osim poreza za ovce 194;

selo R j e č i c a[51]) —

zapovedeno je da nevernici spomenutog sela budu oslobođeni i prosti od divanskih nameta i da čuvaju puteve koje su ranije čuvali —

kuća 48, neoženjenih 21, udovica 3 — prihod osim poreza za ovce 2.438;

selo S t r č a l i ć(i)[52]) —

kuća 61, neoženjenih 34, udovica 9 — prihod osim poreza za ovce 2854;

selo M o r a č i c e[53]) — pripada spahiji Vuku —

kuća 6, neoženjenih 2 — prihod osim poreza za ovce 233;

katun B u k u m i r(i)[54])

selo S t r č a l i ć(i)

kuća 40, neoženjenih 11, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 1564;

selo R a d u š e v D o[55]) — od spomenutog katuna — prazno.

kuća 3, neoženjenih — prihod osim poreza za ovce 75;

katun B u š a t(i)[56]) —

---

[49]) Sada u Bratonožićima.

[50]) Svakako na reci Brestici (Bresnici).

[51]) Sada Rijeka, naziv kraja uz Moraču prema Bratonožićima.

[52]) Napisano Istrčalići. Nisam mogao utvrditi gde se nalazi. U popisu iz 1570 godine zapisano je kao prazno i napušteno. Možda bi se moglo pročitati i Str(a)halići (postoje Strahinići). Ovo je selo svakako u oblasti sadašnjih Bratonožića.

[53]) Moračice selo u Bratonožićima.

[54]) Bukumiri se spominju kao staro stanovništvo Bratonožića (J. Erdeljanović, Bratonožići, Srp. etn. zb. XII, 478—481). O njima govori predanje i u Kučima, ali Erdeljanović ima pravo kad ih stavlja u oblast Bratonožića.

[55]) Ne mogu da utvrdim gde je, ali svakako u oblasti Bratonožića.

[56]) Bratonožići su sa Piperima držali planinu Bušat u jugozapadnoj komovskoj oblasti koja je sada samo kučki katun (Erdeljanović, Bratonožići, 492). U selu Klopotu se jedan ubao naziva Bušat-uba (Isto, 473). U ugovoru između pretstavnika Zete i Mlečana od 6 septembra 1455 Bušati (Busati) su upisani ispred Berislavaca (Berisanzi), Golubovaca (Golubovizo) i Dajbaba, dakle ispred naselja u Zeti. Jastrebov (Glasnik Srp. uč. dr. XLVIII, 403-4) stavlja neka od tih potpisanih sela u Zadrimu (među njima i Bušate). On izvodi iz toga zaključak kako je u Zadrimi 1455 godine bilo mnogo pravoslavnih stanovnika. U Zadrimi sada postoje sela Bušati, Spatar itd., ali nema razgovora o tome da se u ovom ugovoru potpisana sela nalaze u Zadrimi. Ona su sva u Zeti. To kaže sam dokumenat i njegova sadržina (druga je stvar što je tada Zeta obuhvatila i sadašnju severnu Malesiju). Srodnost naziva u Zeti i onih južnije u skadarskoj oblasti, po mom mišljenju, nastala je kretanjem katuna u toj oblasti od zimske do letnje paše i njihovim osipanjem.

selo Strčalić(i)

kuća 35, neoženjenih 10, udovica 4 — prihod osim poreza za ovce 1380;

katun Drenovica[57]) —

selo Drenovica

kuća 37, neoženjenih 12, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 1.404;

Ukupno prihod od selā i katunā Pipera osim poreza za ovce 17.334 (akče).

Nahija Klimenti

katun Ličen(i)[58])

selo Selcite[59])

kuća 40, neoženjenih 6 — prihod osim poreza za ovce 1339;

katun Đonović(i)[60]) —

selo Čpaja[61])

kuća 47, neoženjenih 13 — prihod osim poreza za ovce 1822;

katun Lješović(i)[62])

selo Čpaja

kuća 23, neoženjenih 4 — prihod osim poreza za ovce 827;

katun Morić(i)[63]) —

selo Čpaja

kuća 27, neoženjenih 4 — prihod osim poreza za ovce 908;

katun Goljemadi(?)[64]) —

selo Čpaja

kuća 15, neoženjenih 3, udovica 1 — prihod osim poreza za ovce 539.

Ukupno prihod od sela Klimenata osim poreza za ovce 5.435 (akči).

---

[57]) Kod Boljesestre postoji meteh (zabran) Drenova Glava (Erdeljanović, Bratonožići, 477).

[58]) Ličen (liqen) arbanaški = jezero.

[59]) Danas Selce, a tako je upisano i u defteru iz 1570 godine.

[60]) Postoji danas bratstvo Đonaj (Đonovići) u Selcima (Jovićević, Malesija, 26, 63 i d.).

[61]) Selo Čpaja je upisano 1570 godine kao Špaja, što znači kuće.

[62]) Kod Jovićevića je zabeleženo da je planina Kapa Bojs svojina Petra Lješi iz Nikči (Malesija, 43), a u registru navodi bratstvo Lješi. Medutim, nigde drugde to bratstvo ne spominje.

[63]) Uporedi: Skadarski zemljišnik iz 1416 godine — izd. Ljubić.

[64]) Sa prilično velikom sumnjom tako bi se moglo pročitati.

Spomenuta nahija Klimenti ima pet sela. Zapoveđeno je da nevernici tih spomenutih sela daju godišnje 1.000 akči otsekom harača i sandžakbegu otsekom 1.000 akči ispendže, a ostale ušure (desetine) i dažbine da ne daju,[65]) da budu oslobođeni i oprošteni od svih divanskih nameta (avarizi divaniye), da paze na put koji ide od tvrđave Skadra kroz Petrošban zemlje[66]) do zemlje Altin (Altun ili)[67]) i da čuvaju puteve koji idu od tvrđave Meduna kroz Kučke planine i izlaze na Plav, pa da budu derbendžije. Pisano prvog dana časnog redžepa devetsto druge godine.

— . —

Ovaj popis — kao što se vidi — vrlo je kratak. Ali su podaci njegovi od neobične važnosti. Oni mogu pomoći da se neka osnovna pitanja iz istorije naših i albanskih plemena reše.

Mislim da je prilikom objavljivanja ovog popisa preko potrebno interpretirati neke podatke koje on daje. Čini mi se da se moramo pozabaviti ovim pitanjima:

1) podatkom o prvom turskom popisu Crne Gore,

2) problemom o organizaciji popisanih plemena, naročito tim kakvu vrednost imaju podaci o selima i katunima u ovom dokumentu za pitanje postanka plemena kod nas i u severnoj Albaniji,

3) kakvu vrednost imaju podaci o hrišćanima spahijama u Piperima i

4) kada su i kako su ta plemena priznavala tursku vlast.

Razume se da bi bilo interesantno kazati šta ovi podaci govore o simbiozi naših i malisorskih plemena. Ali se ja ne bih smeo upustiti dublje u taj problem.

Potrebno je naglasiti da na sva ova pitanja ne mogu podjednako odgovoriti. Naročito bih ukazao na to da pitanje pod br. 2, pitanje postanka naših plemena nisam u stanju da interpretiram u potpunosti. Kao što sam rekao, defter br. 26 m. sam snimio u okviru skupljanja materijala za istoriju uže Crne Gore (Stare Crne Gore). Ovaj defter sam snimio zbog podatka o prvom turskom popisu Crne Gore. Ostale deftere za Skadarski sandžak iz XV i XVI veka pregledao sam samo sa tog gledišta. U Carigradskom arhivu postoje još dva deftera za Skadarski sandžak — iz XV veka. To su defteri br. 17 iz 890 (1485) i br. 26 iz 902 (1496—1497) god. Kao što se vidi, ovaj drugi defter je iz iste godine iz koje i ovaj popis. Da li je to »opširni defter« (defteri mufassal) o kojem se govori u uvodu ovog popisa ili je možda ovaj popis deo tog deftera koji je uvezan

[65]) Ovim se ne kaže da ušur i ostale dažbine Klimenti uopšte ne daju, jer je gore navedeno koliko oni daju naime toga otsekom (uporedi i rečenice u uvodu koje se odnose na Klimente). Ovde hoće da se kaže da osim onoga što je zavedeno oni ništa ne daju.

[66]) Sada Petrošjan, ali je u rukopisu jasno napisano Petrošban.

[67]) Ovo je kraj Altin koji se spominje u Dečanskoj povelji kao dobro manastira Dečana. U defteru iz 1485 ima uveden zeamet Altun i nahija Altun ili. Dobar deo naselja koja se spominju u defteru spominju se i u Dečanskoj povelji, a i sada se nalaze u okolini Đakovice (Morina, Brvina itd., a neka kojih sada nema spominju se u Dečanskoj povelji, napr., Gorani). O zemlji Altin i o turskom nazivu Altun ili vidi Jastrebov, Стара Сербія и Албанія. Spomenik XVI, 1, 4, 9—10.

slučajno sa ovim drugim, ne mogu reći. Takođe ne mogu kazati kakve podatke daje defter br. 17 o Hotima, Kučima i Piperima (o Klimentima verovatno ništa ne daje), a ne znam ni to da li nije možda osnovni defter br. 26 m. deo deftera br. 17, pa pogrešno uvezan, jer su oni iz jedne godine. To bi se moglo odgonetnuti tek kad bi se ti defteri detaljno uporedili. Defter br. 367, u kome je upisan i Skadarski sandžak, daje podatke i o ovim plemenima. Taj se defter može datirati između 1529 i 1536 godine.[68]) Podatke iz tog deftera nisam ni snimio ni prepisao. Budući da nisam upotrebio izvore koji bi eventualno mogli pomoći rešenju toga pitanja, jer nisam upotrebio gore navedene deftere, a nisam ni upotrebio deftere za Hercegovinu, nisam u stanju da govorim o položaju svih naših plemena pod turskom vlašću. Osim toga, mislim da ni mletački, dubrovački i kotorski dokumenti nisu dovoljno proučeni sa stanovišta ovog pitanja. Ipak mislim da mogu reći koliko podaci koje daje ovaj defter vrede za rešavanje pitanja postanka naših i severnoalbanskih plemena uopšte i šta oni daju o plemenima koji su spomenuti u ovom popisu napose. Tim pre što ovi podaci potvrđuju ponešto što sam u svojim ranijim radovima uzgred rekao o postanku crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena, koristeći se radovima i mišljenjima Jirečeka, Šuflaja i Vase Čubrilovića.

***

1) Prvi turski popis Crne Gore. Zahvaljujući podatku iz uvoda u ovaj popis, sada znamo da je Crna Gora popisana od strane Turaka odmah posle bekstva Đurđa Crnojevića, koji je pobegao iz Crne Gore novembra 1496 godine. Kako se već marta 1497 godine spominje tursko popisivanje Crne Gore kao završeno, jasno je da je turska administracija preduzela popisivanje Crne Gore odmah nekako posle bekstva Đurđa Crnojevića.

Već je J. Tomić ranije istakao da se u međuvremenu od bekstva Đurđa Crnojevića do pripajanja Crne Gore Skadarskom sandžaku (januara 1499) ne zapaža delatnost Stevana Crnojevića, nego skadarskog sandžak-bega Firuza i da je Crnom Gorom upravljao turski subaša.[69]) To je već ukazivalo na to da je Crna Gora 1496 postala od vazalne zemlje deo teritorije Osmanske Imperije. Ali se ipak i posle tog Tomićevog isticanja uzimalo, s pozivom na podatak kod M. Sanuda, da je Crna Gora izgubila potpuno samostalnost tek 1499 godine. Sam Tomić je doprineo takvom gledištu.[70])

---

[68]) O tom defteru sam dao podatke u svojoj raspravi o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, gde sam i naveo razloge zašto ga datiram između 1529 i 1536 godine.

[69]) J. Tomić, Crnojevići i Crna Gora, Glas LX, 105. — Da je Crnom Gorom u to vreme upravljao subaša, vidi Sanudo — Arkiv za pov. jug. V, 15.

[70]) Tomić je na nekoliko mesta kazao da se može shvatiti da je tek 1499 godine Crna Gora potpuno pripojena Osmanskoj imperiji. On, naprimer, kaže da je 1499 »Stevanu Crnojeviću oduzeta vlast nad Crnom Gorom« (Glas LXII, 50).

Crnogorska kanun-nama u defteru iz 1523 godine takođe ukazuje da je Crna Gora popisana od turske administracije odmah posle bekstva Đurđa Crnojevića, jer ona kaže: »U starom defteru je ovako zapisano: »Kada je ranije Crnojević (Çirne oğlu) otišao na more, njegovi mlinovi i onih koji su s njim pošli prodani su, a dažbina od njih data je uz timar kao prihod (renta)« ... Takođe ta kanun-nama govori o tome da su vinogradi i ostala dobra Crnojevića i begunaca sa njim »upisana kao hasa.«[71]) Taj podatak iz kanun-name ne daje sasvim jasno potvrdu za gore navedeno mišljenje, jer bi se on — iako vrlo teško — mogao protumačiti i tako da je proteklo prilično vremena između bekstva i popisa. Ovo kratko saopštenje u uvodu ovog popisa, međutim, daje jasno podatak o tome da je turska administracija odmah posle bekstva Đurđa Crnojevića iz Crne Gore pristupila popisivanju njegove zemlje. Time je jasno dokazano da je Crna Gora konačno pala pod tursku vlast 1496 a ne 1499 godine.

Po mome mišljenju, podatak iz ovog popisa ne protivureči podatku kod M. Sanuda, gde se kaže da je januara 1499 godine Firuz-beg u Skadru uhapsio Stevana Crnojevića i pripojio Crnu Skadarskom sandžaku.[72]) Rečenica u uvodu ovog popisa koja govori o prvom turskom popisu Crne Gore očigledno daje podatak da je Crna Gora u to vreme popisana kao posebna, tek osmanskoj teritoriji pripojena zemlja. Iz drugih podataka znamo da je ona u to vreme bila pod nadzorom skadarskog sandžak-bega, ali to ne mora značiti, i očigledno nije značilo, da je ona bila sastavni deo Skadarskog sandžaka. Što Crna Gora nije upisana u defter za Skadarski sandžak iz 1496-7 godine (defter br. 26), govori takođe za shvatanje da je Crna Gora bila od 1496 do 1499 posebna oblast, iako pod nadzorom skadarskog sandžak-bega. Međutim, ovo poslednje nije baš tako sigurno, jer kod rukopisa tih deftera može biti da nedostaju izvesni listovi, a da je to vrlo teško zapaziti.

O tome da je Crna Gora pala pod tursku vlast 1496 i da je odmah popisana kao posebna oblast govorio sam, iako kraće i bez ulaženja u detalje, u svojoj disertaciji koja raspravlja o turskoj vlasti u Crnoj Gori XVI i XVII veka. Ali se postavlja drugo pitanje. Zašto je podatak o popisivanju Crne Gore spomenut u ovom popisu? Da nije možda ovaj sumarni popis Hota, Kuča, Pipera i Klimenata očuvani deo tog — prema našem sadašnjem znanju — nesačuvanog crnogorskog deftera? Rečenica koja govori o popisu Crne Gore daje izvesnu mogućnost za interpretaciju kojom bi se tvrdilo da je ovaj popis sastavni deo crnogorskog deftera (ili eventualno skadarskog deftera u kojem je i Crna Gora popisana). Sve zavisi od toga kako se shvati na šta se odnosi reč b i l e (= zajedno). Moguće je shvatiti da se reč b i l e odnosi na popisivanje Crne Gore, odnosno da je došla carska zapovest da se nahije Hoti, Kuči i Piperi zajedno popišu sa »Crnojevića zemljom«.

To, međutim, neće biti tačno. Oblik y a z d ı k t a znači završenu radnju, odnosno radnju koja predhodi onoj što sledi u drugoj

[71]) Prilozi za or. fil. etc. I, 16 (turski tekst 13).

[72]) Sanuto, Diarii, Venezia 1879, 372; Sanudo — Arkiv za pov. jug. V, 27.

rečenici.[73]) Iz tog bi se dalo naslutiti da se reče b i l e pre odnosi samo na to da se nahije Hoti, Kuči i Piperi zajedno popišu nego da se odnosi na to da se one zajedno popišu sa Crnom Gorom. Ono što sledi posle tih rečenica govori jasnije za to da ove nahije nisu popisane »zajedno« sa Crnom Gorom u jedan defter. Naslov ovog popisa, mislim, jasno kaže da je to posebni »sumarni defter« (defteri mucmel) popisa čiji su podaci ušli u jedan »opširni defter« (defteri mufassal) za Skadarski sandžak. Kao što smo rekli, po Sanudu znamo da je Crna Gora tek 1499 godine pripojena teritorijalno Skadarskom sandžaku, a podatak o popisivanju Crne Gore u ovom popisu takođe govori donekle za to da je Crna Gora popisana kao posebna zemlja. Na tom mestu se Crna Gora naziva »vilayeti Çirn ili«, a Turci su imali običaj da jednu zauzetu celinu odmah posle zauzimanja posebno popišu.

Još bih dodao da i kanun-nama iz 1523 godine daje podatak iz koga bi se moglo zaključiti da je Crna Gora prvi put upisana kao posebna oblast u posebni defter.[74])

Iz svega ovog je jasno da je popisivanje Crne Gore u uvodu ovog popisa spomenuto samo zato što su isti popisivači posle popisa Crne Gore prešli na popis Hota, Kuča, Pipera i Klimenata. Samozbog toga je popisivanje Crne Gore spomenuto u uvodu ovog popisa.

***

2) Vrednost ovog popisa za pitanje postanka plemena. U svojim raspravama o vojnucima,[75]) o knezovima pod turskom upravom[76]) i u svome poslednjem radu o turskoj vlasti u Crnoj Gori XVI i XVII veku[77]) rekao sam uzgred šta mislim o postanku crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena. Za raniji, preturski period koristio sam se istraživanjima i mišljenjima Jirečeka, Šuflaja i Vase Čubrilovića, kao i nekim napomenama Stojana Novakovića.[78])

[73]) Naveo bih početak crnogorske kanun-name iz 1523 godine, gde čak i pojedini glagolski oblici idu redom kao u ovom tekstu. »Bundan evvel livâi Kara Dag fetholundukta yazılıp defter olıcak öşür ve haraç ve ispence vazolunmuş imiş«.

[74]) Prilozi za or. fil. I, 14, 16, 21 (turski tekst 12, 13, 19). Kanun-nama iz 1523 godine započinje: »Bundan evvel livâi Kara Dag fetholundukta yazılıp defter olıcak«... (Ranije, kada je Crna Gora osvojena, pa kada je popisana i defter načinjen...) Osim toga, ova kanun-nama i druga u istom defteru govori o »starom defteru« (defteri atik) za Crnu Goru. Taj »stari defter« je besumnje defter iz 1497 godine, koji se spominje u ovom popisu.

[75]) O vojnucima, Glasnik Zem. muzeja II (nova ser.) 1947.

[76]) O knezovima pod turskom upravom, Istor. čas. I, sv. 1—2, 1948.

[77]) Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku. Sarajevo 1953.

[78]) Sva ta mišljenja iskazana su uzgred i vrlo kratko. Jireček je u svojoj I s t o r i j i S r b a spomenuo na nekoliko mesta da su se plemena razvila od katuna i dao arhivski materijal koji to potvrđuje. Šuflaj je to rekao u svojoj raspravi S r b i i A r b a n a s i. Ali je on svojim unošenjem sociološko-etnografskih kategorija iz dalekih zemalja i kod primitivnih naroda više škodio nego koristio čitavom pitanju. Čubrilović je vrlo kratko kazao svoje mišljenje o tome u svojoj raspravi o poreklu muslimanskog plemstva u Bosni (Jug. ist. čas. I, 3—4, 371). Izvesne napomene St. Novakovića u njegovoj raspravi S e l o o katunima u našem srednjem veku poslužile su mi da shvatim katune kao rodovsku organizaciju. Za ovo poslednje koristili su mi i izvesne napomene Jirečekove u njegovim drugim raspravama.

Moje ranije mišljenje nije naročito originalno gledište. Ako sam u tom pogledu ranije kazao nešto novo, to je jedino isticanje da je katun prvobitno bio rodovska organizacija vlaha-stočara, što su i drugi napomenuli. Ja nisam bio, niti sam sada, u mogućnosti da kažem kakva je zapravo rodovska organizacija bio katun, iako se to donekle može naslutiti iz mojih izlaganja kako ranije tako još više sada, ali sam u stanju da kažem da se »vlaški« katun — ukoliko se očuvao u prvobitnom obliku — javlja u našem srednjem veku kao suprotnost zemljoradničko-feudalnoj seoskoj organizaciji u župama, iako se on nekako uklopio u feudalnu državnu i teritorijalnu organizaciju, koja ga je inače za vreme jake državne vlasti potiskivala i razbijala. Dalje sam spuštanje katuna u župu i razvijanje plemena ujedinjavanjem katuna i stratifikacijom sa zemljoradničkom seoskom organizacijom objasnio preovlađivanjem stočarske privrede u to vreme. U mojim ranijim objašnjenjima se ne radi ni o jednom momentu koji bi bio inače nepoznat, nego su samo svi momenti dovedeni u vezu. Ovo sam morao reći, jer se meni još u vreme pisanja rasprava o knezovima i vojnucima pripisuje nekakva nova teorija o postanku plemena. Tek za vreme rada na svojoj desertaciji o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, zadržavajući osnovne elemente svog ranijeg mišljenja, počeo sam da stvaram svoje nove poglede na to pitanje, a ti su pogledi još uvek u formiranju.

Ono što sam rekao uzgred o postanku plemena u svojim ranijim radovima dočekano je kod izvesnih naučnih radnika sa odbijanjem. Oni su, razume se, odbacivali i moje tvrdnje, jer ne primaju ni Jerečekovo mišljenje kojim je jasno pokazano da su se plemena razvila od katuna. Kritikujući moju raspravu o knezovima pod turskom upravom, Petar Šobajić je takođe napao moje gledište o postanku plemena.[79]) On očigledno nije razumeo moju raspravu i tvrdnje u njoj. Ja se neću zadržavati na svima pogrešno shvaćenim stavovima.[80]) Ali moram spomenuti da Šobajić nije razumeo ni moju osnovnu tvrdnju o postanku plemena, jer je sebi dopustio da moj izraz »preslojavanje stočarima« zemljorad-

[79]) Glasnik Etnogr. inst. SAN I, 1—2, 595—601. — P. Šobajić se osvrnuo kritikom na mišljenje K. Jirečeka i M. Šuflaja u istom časopisu (str. 270—4).

[80]) Dovoljno je ukazati na to da je čitava moja rasprava usmerena da dokaže da su knezovi pod turskom vlašću »vlaškog« porekla, da je ta ustanova nastala od kneza katuna, a da Šobajić kaže da sam izvodio poreklo ustanove knez pod turskom vlašću iz ustanove kneza-feudalca u našem srednjem veku. Šobajić meni pripisuje ono što ja u čitavoj raspravi dokazujem da nije tačno. Šobajić, dalje, kaže da sam ja u raspravi na materijalu o plemenima objašnjavao šta je ustanova kneza pod turskom vlašću, a ja sam uzeo prvenstveno da rešavam šta je knez u našim severnim krajevima (Srbiji, Sremu, Slavoniji i Bosni). Knezove kod plemena sam morao spomenuti, jer su iz tih krajeva naseljeni »vlasi« u severne krajeve. Njih sam morao spomenuti, ne ulazeći u detalje, jer su »vlasi« doneli sa sobom svoju organizaciju. Moja rasprava o knezovima pod turskom vladavinom je sada zastarela, ne s obzirom šta se zna u našoj nauci nego s obzirom na materijal koji sam sada skupio. O obrazovanju prvih knežina u severnoj Srbiji u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI veka sada imam ogroman novi materijal. Taj novi materijal potvrđuje ono što sam rekao u svojoj raspravi tako detaljno da je moje mišljenje o obrazovanju knežina u Srbiji u XV i XVI veku izgubilo svaki trag hipotetičnosti.

ničkih krajeva pretvori u svoj, meni pripisan izraz »preslojavanje zemljoradnika u stočare«[81]) i da to oglasi kao moju tvrdnju da su plemena nastala tim procesom preslojavanja zemljoradnika u stočare. On onda pronalazi nelogičnosti i neslaganja između toga meni pripisanog procesa »preslojavanja zemljoradnika u stočare«, kao procesa u kome su postala plemena, — i drugih mojih tvrdnji o istom pitanju.[82]) U Šobajićevu prikazu još puno takvih nerazumevanja i protivstavljanja tvrdnji koje nikad nisam kazao drugim mojim tvrdnjama koje sam izneo.

Šobajić vrlo slobodno tumači i tvrdnje drugih naučnika. Jireček kaže da se u arhivskom materijalu iz XIV veka vidi da su postojali pojedinačni katuni, a da se već u XV veku »opaža kako je svako pleme obuhvatilo po nekoliko katuna.«[83]) Pošto je to naveo, Šobajić pobija to ovako: »Jer po čemu se može tvrditi da katun Dragaša (Dragasce) nije postojao u Banjanima u 14 veku, nego da je to bio nov katun, postao od katuna Banjana negde u 15 veku.«[84]) Jireček je u primedbi na primeru Drobnjaka i Banjana pokazao da je zbilja tačno što kaže gore. To i ništa više. Kako je došlo do toga, da li obrazovanjem novog katuna u Banjanima ili obuhvatanjem starog katuna Dragaši katunom Banjani, on ne govori ništa. Moglo bi biti i jedno i drugo.[85])

Ali da ostavimo to postrani, kao i to da je Šobajić moja izlaganja u radu koja se odnose na oživljavanje patrijarhalnih oblika života uopšte na Balkanu (kao i u Vojvodini i Slavoniji) u vreme turske vlasti oglasio tvrdnjama o postanku plemena i pomešao ih sa mojim uzgred kazanim tvrdnjama o postanku plemena, jer ne želim ovde da dadem pun odgovor na Šobajićevu kritiku, budući da to smatram nepotrebnim. Da ostanemo pri osnovnoj tvrdnji! Šobajić sasvim odbacuje moje shvatanje o postanku plemena, koje ima svoj put od Jirečeka preko Šuflaja i Vase Čubrilovića i koje

---

[81]) Str. 596 i 597 Šobajićeve kritike. — Možda Šobajić nije bez ikakvog razloga loše razumeo moj izraz. Iako u samom tekstu rasprave nema razloga za loše razumevanje, u jednom mome članku (Osnovni problemi srpske istorije u periodu turske vlasti nad našim narodima. Istor. gl. 1950, br. 3—4, 112) otštampano je »preslojavanje ratara u stočare«, ali je to redakcija promenila moj tekst. (Kod nas redakcije mnogo što-šta sebi dopuštaju).

[82]) »Ne razumemo kako dođe do formiranja plemena mešavinom vlaha-stočara i bivših zemljoradnika župa i zašto su vlasi-stočari igrali pri tome važniju ulogu nego zemljoradnici, kad je pre toga naglašeno da je u z r o k p o s t a n k a p l e m e n a b i o b a š u p r e s l o j a v a n j u z e m l j o r a d n i k a u s t o č a r e« — veli Šobajić (kursiv je moj), pronalazeći nelogičnosti u »mome« tekstu. Sličnih stvari ima dosta u Šobajićevoj kritici.

[83]) Istorija Srba[2] II, 44; kod Jirečeka postoji ista tvrdnja na drugom mestu (I, 76), ali bez navođenja arhivskog materijala.

[84]) Glasnik Etnogr. inst. I, 1—2, 271. — Malo dalje (str. 273) Šobajić kaže: »Ako dobro razumemo Jirečeka, plemena su se razvila množenjem porodica jednog katuna«...

[85]) Da Jireček misli da su neki katuni nastali »množenjem porodica jednog katuna«, to je tačno (naprimer, kako objašnjava postanak Kuča), ali je tačno da postanak plemena tumači i ujedinjavanjem različitih sastavnih delova (naprimer, kad prima mišljenje Erdeljanovićevo o postanku plemena Pipera). Izraz Jirečekov da je pleme obuhvatilo nekoliko katuna, mislim, ne može se nikako onako prosto shvatiti kao što to shvata Šobajić.

baš nije identično sa njihovim shvatanjem uzetim pojedinačno ni ranije, a još manje sada, iako je potaknuto njihovim ispitivanjima i shvatanjima. Šobajić kaže da nisam dokazao svoje gledište. Prema materijalu koji je našoj nauci bio poznat u vreme pisanja mojih rasprava o kojima je reč, nisam ni mogao dokazati onako svoje poglede kao što to hoće Šobajić. Nedostajalo je, ipak, nešto za tvrđenje da je od katuna — prvobitno niže rodovske organizacije nego što je kasnije pleme[86]) — postalo pleme ujedinjavanjem katuna i stratifikacijom i mešanjem vlaško-katunske i seosko-župske organizacije. Krajnji članovi toga procesa dali su se potvrditi dokumentima već ranije, pa se moglo naslutiti i o procesu postanka plemena iz izvesnih oskudnih podataka, ali su nedostajali jasni i direktni podaci iz dokumenata koji bi u dokazivanju bili karika u lancu, pa da teza ne ostane »samo jedna zamisao«. Jasno je da je ovaj dokumenat baš jedna od tih karika. U tome je vrednost ovog dokumenta za pitanje postanka plemena.

Svi etnografi kod nas, pa i Šobajić, citiraju ispitivanja i tvrdnje J. Erdeljanovića kad se bore protiv shvatanja da su se plemena razvila od katuna. Da vidimo kako Erdeljanović izlazi na kraj sa faktom da se imena kasnijih plemena ranije spominju kao katuni ili kao vlasi.[87]) Erdeljanović pretpostavlja da Dubrovčani, Kotorani i drugi iz primorskih gradova nisu znali za pojam plemena, pa da su ih »od nevolje zvali selima ili katunima«.[88]) Koliko je to lako, ali i pogrešno prelaženje preko fakta da se imena kasnijih plemena sretaju u dokumentima ranije kao katuni! Jer se ne može nikako izjednačiti to što ih oni zovu selima sa onim što ih zovu katunima. Prirodno je da su Dubrovčani i drugi nazivali katune selima, baš kao što je prirodno što turski pisari u ovom dokumentu brkaju pojam katuna i sela. Ali nije nikako prirodno da oni, jedni i drugi, plemena nazivaju katunima! Prvo, otkud da Dubrovčani i Kotorani baš izmisle za plemena ime katuni? Gde su to u svojoj organizaciji ili tuđoj koja je s njima bila u neposrednoj vezi našli taj izraz, ako nisu čuli od samih članova katuna, a ovi su valjda znali kako se zove organizacija u kojoj žive. Drugo, Dubrovčani i drugi nisu samo zapisali imena kasnijih plemena kao katune nego ih nazivaju i vlasima. Pa zna se da su tada vlasi bili organizovani u katune, a može se donekle iz izvora saznati šta je bio katun u to vreme, kako na terenu gde se javljaju kasnije plemena tako i izvan njega! Treće i najteže je svakako to što se u srpski pisanim dokumentima pominju kasnija plemena kao vlasi, a jedan crno-

[86]) Sobajić je i tu loše razumeo moj tekst. On misli da ja govorim u svojoj raspravi da je rodovska organizacija stočara-vlaha bila niža nego rodovska organizacija zemljoradnika (str. 597 Šobajićeve kritike), a ja stvarno govorim o katunu, nižoj rodovskoj organizaciji nego što je pleme.

[87]) Mnoga od crnogorskih i hercegovačkih plemena tako su spomenuta, a vlasima (eflakan) njih zovu i najstariji turski spomenici. S druge strane, ima imena izvesnih arbanaških katuna koji se javljaju kasnije kao plemena ne samo kod Arbanasa nego i kod nas (Kuči, Malonšići itd.).

[88]) »Ovi spomeni jasno pokazuju da se ime Čeklići odnosi na neku celinu, koju izvori shvataju ili po nevolji obeležavaju kao »selo« ili kao »katun«, a da je to u stvari bilo pleme Čeklići« — veli J. Erdeljanović (Stara Crna Gora, 485).

gorski dokumenat, povelja Đurđa Crnojevića od 29 decembra 1494, spominje katune koji se zovu Lješnjani, Kalođorđevići, Pješivci, Malonšići, Đeđeza, Komani, Goljemadi i Krusa.[89]) Kako imamo potvrde da su neki od tih katuna već krajem XV veka razvijeni u »plemena« (tačnije: u teritorijalne organizacije slične plemenima), ovo sigurno govori za to da se u to vreme još javljala stara terminologija.

Operišući najstarijim podacima o imenima kasnijih plemena, koji se tada ne spominju kao plemena nego kao katuni ili vlasi, Erdeljanović izvodi zaključak »da je plemenski život u dinarskih Srba veoma star, da je uopšte produženje još starog srpskog plemenskog života pre nemanićske države.«[90]) On je mogao izvesti takav zaključak samo pod pretpostavkom da se plemena u dokumentima pre XV veka »od nevolje« nazivaju katunima, a da su to imena plemena koja i pre XV veka postoje sa svim plemenskim odlikama.

Erdeljanović, dalje, pretpostavlja kod izvesnih plemena plemenske karakteristike u ranije vreme koje on nije našao na terenu

---

[89]) U povelji Đurđa Crnojevića od 29 decembra 1494 se određuje 24 »властель вколнїехъ катунахъ«, pa se kasnije nabrajaju imena tih »властель« sa imenima katuna. — J. Tomić, Prilozi za istoriju Crnojevića i Crne Gore, Spomenik LXVII, 20. — Pošto je kod nas običaj da se sadašnji oblici (odnosno poznati oblici iz XIX veka) protežu na najstarije doba, da se prilazi izvesnim ustanovama neistoriski, moram naglasiti da ovde izraz katuni ne može da se uzme u sadašnjem smislu, jer se zna iz drugih povelja Crnojevića i kasnijeg vremena koga su pretstavljali ti porotnici (vlastela).

[90]) Erdeljanović, Neke crte u formiranju plemena kod dinarskih Srba, — Glasnik Geogr. dr. V, 73. — Erdeljanović je u mnogim svojim radovima to tvrdio (u svome delu »Postanak plemena Pipera«, 472—474 gotovo potpuno isto govori i navodi iste argumente). — Erdeljanović na citiranom mestu, pored najstarijih imena katuna ili vlaha iz XIII i XIV veka koja će kasnije biti imena plemena, navodi još »prirodu zemljišta« koja je pogodovala čuvanju »starijih socijalnih forama«, što je istina, pa zato i ja ističem da su se tu očuvali katuni — rodovske organizacije vlaških i arbanaških stočara i da su se u tim krajevima u župskoj organizaciji očuvali više stariji oblici nego u drugim krajevima. Ali to ne pretstavlja nikakav dokaz da se kod teritorijalno-župske organizacije za vreme nemanjićke države očuvala slovenska plemenska organizacija. Erdeljanović dalje navodi da su se pojam i reč »pleme« i stare ustanove (vojvoda, plemenska skupština, plemenska zajednica ili komun itd.) tako ukorenile da je to dokaz da ih je neprekidno bilo. Što se tiče reči pleme, ona se upotrebljava i za porodicu i za narode u našim starim izvorima, a ta se reč upotrebljava i za bratstvo u Crnoj Gori, Hercegovini i Boki Kotorskoj. Dakle, u narodu baš ne živi tako jasan pojam plemena. Što se tiče komuna, on sigurno nije stara slovenska reč, a kao ustanova se nije očuvala samo kod nas u feudalizmu. Vojvode su valjda postojale i u feudalizmu! Ostale odlike vojne demokratije mogle su se razviti i kasnije. Treba onima koji tvrde da su plemena imala u XIV veku svoju teritoriju i plemenske komune (i to sve u uslovima unutarnje vojne demokratije u okvirima feudalne države) postaviti pitanje da li su prazne reči Dečanske povelje i Dušanova zakonika iz kojih se vidi da su planinski pašnjaci bili svojina vladara ili manastira i da drugi, bio vlastelin, vlah ili Arbanas, ne može imati u planinama baštine. Katuni — male rodovske jedinice — u takvim uslovima su mogli postojati, ali plemena — velike rodovske jedinice — mislim da nisu.

niti im je mogao naći traga.[91]) On polazi od šematskog stanovišta (inače tačnog kao opšta pojava) da plemenske odlike postepeno izumiru. On se ne seća da postavi pitanje da li su se kod izvesnih plemena (naročito u Staroj Crnoj Gori) te karakteristike uopšte razvile, a donosi inače konkretni materijal iz kojeg se vidi vrlo pozno formiranje nekih plemena i dobijanje kod njih plemenskih karakteristika. Taj njegov postupak je u vezi sa njegovim shvatanjem da su ta plemena produženje starog praslovenskog plemenskog života.

Svakako je najčudnije ovo što ću reći. Jedno od plemena koje nije spomenuto u starijim dokumentima ni kao vlasi ni kao katuni jesu Bratonožići. Pa baš je Erdeljanović dokazao za Bratonožiće da su postali od »vlaškog bratstva«.[92]) U Erdeljanovićev tekst treba samo staviti mesto »vlaškog bratstva« reč katun, jer je katun baš rodovska organizacija vlaha, kao što treba izostaviti i to da su Bratonožići u vreme formiranja plemena bili etnički Vlasi,[93]) pa da se dobije racionalna slika veće rodovske skupine i da se razume postanak plemena Bratonožića. Kod Erdeljanovića ima i drugog konkretnog materijala u prilično velikoj količini koji bi ga morao nagnati da primi mišljenje da su se plemena naknadno razvila i da primi činjenicu da je katunska organizacija bila najvažniji fak-

[91]) »Inače danas u narodu nema nikakvih neposrednih i pouzdanih uspomena o tome, da li su stare Cuce imale kadgod u planinama, koje su u severnom delu njihove stare oblasti ili na njenim međama (Tisovac, Guka, Vrljerog, Čumojevica, Pusti Lisac i njegovi ogranci itd.), opšte plemenske komune« — veli Erdeljanović (Stara Crna Gora, 724). Nema o tome spomena ni u defterima iz 1521 i 1523 godine, najstarijim sasvim jasnim podacima o imovinskim odnosima kod Cuca. A u novoj, osvojenoj oblasti u XVIII veku ima jasnih podataka o plemenskim komunima (Isto, 725). Neke druge plemenske odlike Cuca Erdeljanović takođe ne nalazi, ali kaže da su ranije morale postojati (Isto, 726—7). Pored toga što konstatuje da su ostale u Cucama mnoge uspomene na vlahe (ime Cuce se u istoriskim dokumentima pre kraja XV veka ne spominje, pa nisu spomenuti ni kao katun ni kao vlasi), on tvrdi da je ime Cuce srpskog porekla, a kaže da su »prvi stalni naseljenici po današnjoj cuckoj oblasti bili Srbi«, i to »stari Srbi Zećani«. Po mome mišljenju, ovo je otsustvo bilo kakvog metoda. A da je takvo prilaženje pitanju moralo dati netačan rezultat, vidi se iz imena »mahala« Cuca iz 1523 godine: Kalođurđevići, Vojnići, Aladinevići, Milovići i Mijaminovići. — Uporedi sličan postupak Erdeljanovićev sa podacima o Čeklićima i nekim drugim plemenima.

[92]) J. Erdeljanović, Bratonožići, 487—9.

[93]) Erdeljanović govori da su Bratonožići spomenuti u ugovoru iz 1455 pod imenom Branovichi (Ljubić, Listine X, 68). Kako to Erdeljanović dokazuje, nije ni najmanje ubedljivo (uporedi: Bratonožići, 463). Najstariji siguran spomen o Bratonožićima Erdeljanović uzima kod Bolice. Sada znamo da su Bratonožići upisani u defter iz 1570 godine. Ali treba obratiti pažnju na to da u Skadarskom zemljišniku iz 1416 godine ima mnogo naseljenika iz zetskih katuna. Tako su u selu Capenico (Kupelnik) upisani Marco Bratonese i Marco Bratonesso (str. 6 pos. ot.). To je, mislim, prvi spomen Bratonožića, iako posredan. Od Bukumira (u oblasti sadašnjih Bratonožića) u raznim selima upisani su: Bogo Buchomire, Radomiri Bochomiri, Alessio Buchemir, Bores Bogomir, Giergii Buchamir. Mislim da ta imena pokazuju pre da nisu Bratonožići i Bukumiri tada etnički Vlasi (odnosno Arbanasi) nego da jesu. Uostalom, da su se i arbanaški katuni posrbljavali u oblasti gde su bili opkoljeni »vlaškim« (odnosno stočarskim srpskim) i srpskim (odnosno zemljoradničkim) življem pokazuje slučaj Malonšića i Goljemada-

tor pri oživljavanju patrijarhalnih oblika života, samo da nije pošao od krive pretpostavke koju nije ničim dokazao nego se zadovoljio svojom neopravdanom idejom da su Dubrovčani i drugi »od nevolje« ta plemena nazivali katunima.

Iako savremeni izvori pokazuju da su se plemena razvila od katuna, mada sam materijal koji je on prikupio na to ukazuje, Erdeljanović piše: »Negde je između srpskih i posrbljenih starosedelačkih bratstava nastalo šta više takvo zbližavanje da su se spojila u jednu plemensku celinu pod zajedničkim imenom. Primeri takvih plemenskih imena, kao što su Kuči, Mataguži, Mataruge, Bukumiri itd. (možda i Bratonožići, Sotonići, Paštrovići i dr.) pokazuju nam još, da je u nekim predelima tradicija o plemenskom životu starosedelaca bila toliko jaka da su Srbi, koji su na njihovoj teritoriji razvili svoje pleme, nasledili i plemensko ime, sa njime i staru plemensku teritoriju.« On je samo zaboravio da kaže da se i dobar deo kasnijih plemena sa srpskim i sumnjivim srpskim imenima spominju ranije kao vlasi i katuni. A bilo je potrebno da objasni otkud da se Kuči ne nazovu Gorani, kad su Srbi u toj oblasti imali Gorsku župu kao svoju teritorijalnu organizaciju, (a ja bih još dodao otkud nestade Luška župa[94]), ako su Srbi (kod mene = zemljoradnici[95]) a ne Vlasi i donekle Arbanasi (kod mene vlasi = stočari[96]) bili glavni faktor pri održavanju (kod mene, oživljavanju) patrijarhalnih oblika života u našim zemljama!

Erdeljanović, dalje, nastavlja: »Uopšte je glavno zadobijanje i omeđavanje plemenskih teritorija moralo biti već u ovim prvim vekovima izvršeno.« Ako su odmah prilikom naseljavanja Slovena na Balkan ili pre nemanjićkog perioda obrazovana plemena i njihova teritorija, kako to da su Vlasi posrbljeni, a još više se čovek mora zapitati kako se to slaže sa Erdeljanovićevim tvrdnjama o postanku plemena Kuča, koji su na ovom mestu prvi citirani. U svome radu o Kučima Erdeljanović konstatuje da je današnja kučka oblast, bar njen jugozapadni deo, u XII i XIII veku bio Gorska župa koja je naseljena Srbima, a u Površju da su bili vlasi. Dalje on konstatuje da su početkom XIV veka izvesne sadašnje kučke planine pripadale Dinošima, pa na kraju pravilno zaključuje da u to vreme u današnjoj kučkoj oblasti nije bilo »nekog

---

[94]) U nazivu Lužani i Luška župa vidi se sva razlika između te župsko-teritorijalne organizacije i patronimičnih i stranih imena kasnijih plemena, što ukazuje na poreklo iz drukčje organizacije. Isto tako i Gorska, Komska i druge župe koje imaju jasno teritorijalno-geografska imena.

[95]) Kad upotrebljavam izraz zemljoradnici, ne mislim samo na stanovništvo koje se bavilo isključivo zemljoradnjom nego pod tim izrazom mislim na stanovnike župa, a to je organizacija — kao što se zna — izrazito slovenskog porekla, a Sloveni su na Balkan došli kao zemljoradnici.

[96]) Zbog toga što razlikujem način stočarske privrede kod vlaških i arbanaških katuna u našem srednjem veku od načina stočarske privrede izvan njihove organizacije (vidi: Taranovski, Istorija srpskog prava, 75), upotrebljavam uvek izraz vlasi-stočari. Šobajić ne razume u kom smislu upotrebljavam izraze vlasi-stočari i zemljoradnici (možda bi zbilja bolji i precizniji izraz bio župljani, iako i taj izraz ima svojih mana zbog sadašnjeg značenja reči župa i župljani).

jakog plemena«.[97]) Kao što se vidi, u ovom slučaju Erdeljanović jedno kaže o Kučima kad govori uopšte o postanku naših plemena, a drugo kad govori o konkretnom razvitku plemena Kuča. Inače kod Erdeljanovića ta pretpostavka da se u Crnoj Gori, Brdima, Boki Kotorskoj i Hercegovini očuvala prastara slovenska plemenska organizacija služi kao metodsko polazište i on tome podvrgava fakta i nateže ih na taj kalup. To je naročito karakteristično za njegovo delo o Staroj Crnoj Gori, na koje se Šobajić naročito pozvao.

Spomenuo sam samo one krupne metodske pogreške kod Erdeljanovića koje se tiču neposredno pitanja o postanku plemena. Ali kod Erdeljanovića ima neverovatno mnogo metodskih pogrešaka.[98]) Ukazivanjem na ta Erdeljanovićeva metodska zastranjivanja ne želim da umanjim njegov doprinos u ispitivanju postanka plemena, a naročito ne njegov vrlo vredni skupljački rad. Ali je potrebno neke njegove tvrdnje i zaključke podvrći kritici i svesti ih na pravu meru.

Sličnih metodskih zastranjivanja (većinom izrazitijih) ima kod svih naših »ispitivača plemena« — kako ih zove Šobajić. Ima ih i kod Šobajića, koji je, pored Erdeljanovića (a u izvesnoj meri i više nego Erdeljanović), vodio računa o savremenim istoriskim izvorima. On odbacuje, naprimer, predanje da su Ilija, vojvoda Grblja, i njegov sin Nikša poreklom Nemanjići, ali uzima da je tačno da su se preci Nikšića doselili iz Boke, i to, po njemu, pre Nemanjinog vremena. U tome ga utvrđuje to što se jedan kraj u Zeti krajem XIV veka naziva Nikšići.[99]) Međutim, Nikšići u Zeti (Nichsich de Zenta) su u to vreme kod Podgorice, a verovatno se radi o sadašnjim Nikčima u Klimentima.[100]) Ama neće biti da su »vlasi Nikšići« iz Grblja, a još će manje biti tačno da su dobili ime od »nekog vlastelina«. Ako su se oni odnekud doselili, onda je to iz okoline Podgorice. Objašnjenje zašto je predanje stavilo Nikšu, pretka Nikšića, u vreme građenja Moračkog manastira kod Šobajića je prava vratolomija.[101]) Kod Šobjića se može naći tuitamo još takvih zastranjivanja, karakterističnih za metod »ispitivača

[97]) Erdeljanović, Kuči, 57—9, 71—2. — To se slaže sa podacima iz savremenih izvora. Kuči se spominju u Dečanskoj povelji (1330) u katunu Lješa Tuza zajedno sa Bušatima, a iz spiska zetskih »plemena« iz 1455 nikako se ne može zaključiti da se oni nalaze na većem delu svoje sadašnje teritorije, jer su Cupusse (Kupusci) i Radotiesi (Raćesi?) još izvan Kuča (Predgovor Lj. Kovačevića u knjizi Marka Miljanova »Pleme Kuči«, str. XLVII). Erdeljanović s pravom sumnja da su Kuči u to vreme pleme (on veli »pleme ili jako bratstvo« — str. 59).

[98]) Primera radi, navodim da Erdeljanović na osnovu neverovatno formalističke interpretacije M. Bolice tvrdi da Crna Gora u XVI veku nije bila podeljena na nahije. Isto tako tvrdi, s pozivom na Bolicu, da mesto Rijeka nije postojalo u vreme Crnojevića (o tome opširnije u mojoj raspravi o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVIII veku). Itd.

[99]) Vidi: Šobajić, Nikšić — Onogošt, 31.

[100]) U popisu zetskih »plemena« iz 1455 (Ljubić, Listine X, 68) nalaze se Nikšići tako upisani da se može samo misliti na pretke Nikča u Klimentima. — Uostalom, u dokumentu koji navodi Šobajić (po Erdeljanovićevom ispisu) jasno je da se radi o Nikšićima kod Podgorice. — Šobajić je očigledno previdio popis iz 1455 godine.

[101]) O svemu tome vidi: Nikšić — Onogošt, 31—44.

plemena«, iako nesravnjeno manje nego kod ijednog od njih, pa čak i kod Erdeljanovića.

Dovoljno je još ukazati na to da Šobajić Jirečekovu tvrdnju, osnovanu na istoriskim izvorima, o postanku plemena iz katuna pobija tim što kaže da bi se ime »stočarskog sela«,[102]) odnosno katuna, očuvalo do naših dana u imenu jednog sela unutar plemena, kad bi bilo istina da su se plemena razvila od katuna.[103]) Kolike nivnosti i otsustva metoda! Jer se, prvo, može sa sigurnošću utvrditi (a to su utvrdili i neki etnografi) da su se prvobitna imena malih jedinica, dajući u razvitku plemena ime čitavom plemenu, izgubila i nisu očuvala kao imena tih manjih jedinica, i drugo, katuni nisu bili sela (u pravom teritorijalnom smislu) nego rodovske organizacije (iako su se, umesto u pleme, mogli razviti u sela, i neki katuni su već postali sela ranije nego što je počeo proces razvitka plemena).

Da spomenemo neke podatke o Malonšićima, i to da je i Šobajić primao ponekad u konkretnom ispitivanju mišljenje da su se plemena razvila od katuna. Golubovići su u povelji Đurđa Crnojevića od 14 decembra 1494 spomenuti tako kao da pripadaju bratstvu i plemenu Malonšića.[104]) Iz tog bi se moglo zaključiti da je jedno »bratstvo« dalo ime celom plemenu. A to je očigledno bio katun, jer se još u to vreme Malonšići spominju kao katun.[105]) U

[102]) Istina Jireček, po Novakoviću, upotrebljava taj izraz za katune, ali to nije sasvim tačan i precizan izraz.

[103]) Glasnik Etnogr. inst. I, 1—2, 271. — Vrhunac takvog postupka kod Šobajića pretstavlja rečenica: »Ali kako na teritoriji ovih plemena nema sela sa plemenskim imenom »Drobnjaci« i »Banjani«, imamo smatrati da takvi katuni n i s u u o p š t e p o s t o j a l i, nego da su se ova plemena, kao i njihova imena, stvarali n a n e k i d r u g i n a č i n« (kursiv je moj). — Šobajić uzima još neke argumente. On ističe da se na terenu gde se spominju plemena spominju samo imena katuna koji se kasnije nazivaju plemenima a da drugih katuna nema. Nije jasno na osnovu čega Šobajić to tvrdi. Izgleda da on misli da su ti planinski krajevi u XIII i XIV veku bili tako gusto naseljeni kao što su sada ili u XVI veku. Međutim, to neće biti tačno. Moramo uzeti u obzir da nisu bili ni jednaki privredno-geografski uslovi, jer nije bio jednak ni odnos planina i dolina, kad su postojale šume u tim krajevima u znatno većoj meri nego što postoje danas i što su postojale kad je preovladala stočarska privreda i umnožilo se stanovništvo u XV i XVI veku.

[104]) J. Tomić, Prilozi za istoriju Crnojevića i Crne Gore. Spomenik XLVII, 14—15. — U tom dokumentu stoji »bratstvo naše Malonši« (izdavač je dodao ći), a kasnije se spominje »pleme Malonšići«. Ako reč pleme ovde znači bratstvo, jer postoji takva mogućnost, onda izlazi na isto. — Šobajić je, upotrebivši taj dokumenat, rekao bratstvo Golubovići od plemena Malonšići (Pješivci i Bjelopavlići — Naselja XV, 206). Mislim da se ne može izaći na kraj iz tog spominjanja bratstva Malonši i plemena Malonšići u tom dokumentu na sličan način kao što je to uradio Šobajić. Istina, sa ovim dokumentom je teško operisati, jer je kasniji prepis (to vredi i za ostale slične dokumente iz vremena Crnojevića), ali ako je nešto kasnije uneto, odnosno promenjeno, tada će pre biti »pleme Malonšići« nego »bratstvo Malonši«. Još bih naglasio uzgred da se Golubovići spominju u popisu iz 1455 kao posebna skupina (dakle i Malonšići nemaju tada sve svoje kasnije delove).

[105]) God. 1460: ...»le qual compagnie et cathoni sono tuti Malonxich et Plessivaz et Bielopaulovich et Luxani.« Ako se uzme kao sigurno da su Malonšići tada već veća teritorijalna zajednica (zbog reči compagnie i tuti), jasno je da se oni moraju deliti na katune, kao što to Jireček tumači. Spomenuo sam da se Malonšići još 1494 spominju kao katun (ali povelja iz 1492 dokazuje da su već teritorijalna zajednica).

defterima iz 1521 i 1523 godine nema »mahale« (bratstva) Malonšića nego je pod tim imenom navedena samo veća celina. Ali osim te veće celine, koju bi etnografi s pravom nazvali »stari Malonšići«, da su mogli tada ispitivati pleme Malonšića, u nahiju Malonšići su upisani još Zagreda, Kalođorđevići i još jedno »selo« čije ime nisam mogao pročitati.[106]) Šobajić piše da se pleme Malonšići razvilo od katuna Malenzi, a to je ime našao u brežuljku Malenza u Donjem Zagarču.[107]) Postoji i sada »selo« Malenza u Donjem Zagarču, tačno kazano u Jednošima, koji se u defterima iz 1521 i 1523 godine spominju kao »mahala« Malonšića. Malenza se uopšte ne spominje u defterima nigde ni kao »selo« ni kao »mahala« niti ikako drukčije u oblasti Malonšića. Možda Šobajić prima da se pleme razvilo od katuna, kad je u pitanju arbanaški katun, a ne prima kad je u pitanju vlaški!

Te podatke ne možemo da ne uporedimo sa Kučima. U Dečanskoj povelji Kuči su spomenuti u katunu Lješa Tuza, pored Bušata (koji su u popisu iz 1497 upisani kao katun u Piperima) i Mataguža. Taj katun Arbanasa prebiva oko 1330 godine u planinama poseda manastira Dečana.[108]) U drugoj Dečanskoj povelji taj katun se nalazi upisan posle sela Kuševa u Zeti.[108a]) Godine 1416 ima puno Kuča naseljenih u skadarskoj oblasti, pa čak i jedno selo nosi ime Kuči, ali nema samo njih u toj oblasti nego i čitav niz drugih za koje se, ovako ili onako, može dokazati da imaju veze sa zetskim katunima (Tuzi, Bušati, Bitidosi itd., pa je čak i jedna kuća upisana kao Piperi).[109]) Očigledno je ta oblast istočne obale Skadarskog Jezera i zetskih župa postala oblast u koju su se spuštali ti katuni. Oni su obrazovali male zajednice severno u Zeti u poretku od jugozapada na severoistok: Mataguži—Tuzi—Kuči—Bušati, a južno na istočnoj obali Skadarskog Jezera sela Tuzi i Kuči.[110]) Kuči se 1455 godine spominju kao samostalna jedinica,[111]) ali Erdeljanović ima pravo kad iskazuje sumnju da su oni u to vreme već formirano pleme (on veli »pleme ili veliko bratstvo«).[112]) Godine 1485 postoji već obrazovana

[106]) Vidi: Prilozi za or. fil. III—IV, 356—8 i 382—3.

[107]) P. Šobajić, Pješivci i Bjelopavlići, 207.

[108]) Dečanska povelja, 55 (Glasnik Srp. uč. dr. drugo od. XII). — Rad. Ivanović (Ist. čas. III, 262) kaže za ovaj katun da »se nalazio u niziji (?!) u Dukađinu, u okolini današnjeg sela Greve, koje je i po Hrisovulji bilo naseljeno Arbanasima.« Na osnovu čega se to tvrdi, meni nije jasno.

[108a]) Dečanska povelja 120—121 — Selo Kuševa se graniči sa međom Kupelnika.

[109]) S. Ljubić, Skadarski zemljišnik iz 1416 godine. To se vidi u mnogim mestima, ali nisu svi naseljenici podjednako naseljeni u skadarskom kraju. Najviše ima Tuza, Kuča i Bušata. Inače tu ima naseljenika i bez veze sa gore spomenutim katunima pored starijeg stanovništva.

[110]) O poreklu Kuča vidi predgovor Lj. Kovačevića u knjizi M. Miljanova o Kučima (str. LXV). O Tuzima i Kučima vidi Jireček. Istorija Srba² II, 48. — Izgleda da Jireček misli da se Tuzi i Kuči i 1330 godine nalaze u oblasti Podgorice a oni se prema povelji nalaze nešto južnije. Inače je Jičerek pomešao Donje Tuze sa Gornjim Tuzima kada govori o zemljišniku iz 1416 godine. O Tuzima vidi još i Šuflay, Srbi i Arbanasi, 60—1.

[111]) S. Ljubić, Listine X, 68.

[112]) Erdeljanović, Kuči, 59.

sadašnja osnovna teritorija Kuča. Sve te podatke bismo morali po Šobajiću odbaciti, jer u oblasti Kuča nema sela koje se naziva Kučima. Ako bismo tako postupili, ne bi bio jasan ni postanak Bratonožića, koji se spominju prvi put, iako posredno, 1416 godine u skadarskoj okolini kao naseljenici u selu Kupelniku (Copenico).[113])

Izgleda da Šobajić nije razumeo osnovnu stvar u mome izlaganju, da nije razumeo da je katun bio prvobitno rodovska organizacija, ili da je u najgorem slučaju u vreme razvitka plemena (tačno rečeno, teritorijalnih zajednica koje se kasnije razvijaju u plemena) bio bivša izrazita rodovska organizacija koja je očuvala mnoge svoje ranije karakteristike. Takođe on nije shvatio od kolike je važnosti ispitivanje postanka knežina za rešenje pitanja o postanku plemena. Treba priznati da iz mojih nekoliko rečenica u radu o knezovima, koje su kazane previše koncizno, Šobajiću nije bilo ni lako da to razume.

Da bismo što bolje odgovorili na pitanje šta znače ovi podaci u ovom popisu Hota, Kuča, Pipera i Klimenata za pitanje o kojem govorimo, potrebno je objaviti podatke o njima iz drugih deftera. Kao što sam rekao, nisam snimio deftere br. 17 i 26. Ali ću zato ovde objaviti podatke o Hotima, Kučima, Piperima i Bjelopavlićima iz drugog deftera u rukopisu br. 26 m., tojest deftera od 895 (1485). godine.

PODACI O KUČIMA, BJELOPAVLIĆIMA, HOTIMA I PIPERIMA IZ DEFTERA IZ 1485 GODINE

ناحیه جبل قوچه

تابع قضاء پودغوریچه — خاصهاء میر لوآ

قریه پانته لش[114] تابع او

خانه ۱۱۰ حاصل ۵۵۰۰

قریه بروکنه تابع قوجا

خانه ۱۲ حاصل ۶۰۰

قریه بارذانی تابع او

خانه ۲۵ حاصل ۱۴۰۰

قریه رادونه[115]

مسلم ۵ خانه ۵۵ حاصل ۲۷۵۰

---

[113]) Vidi prim. 93.

[114]) Moglo bi se čitati پانته لش. Vidi prim. 34. — Mislim da to imegovori za to da je to selo upravo katun ili tek nastalo od katuna.

[115]) U deft. iz 1497 رادون.

قریه بانقك[116] تابع او
خانه ۱۱ حاصل ۵۵۰

قریه .....[117] تابع او
خانه ۲٤ حاصل ۱۲۰۰

بوندوس (بوتدوس?)[118] تابع او
خانه ۱۱ حاصل ۵۵۰

قریه لازرجی
خانه ۵ حاصل ۲۵۰

یکون ۱۲۸۰۰

ناحیه بلوپاولیك

تابع قضاء پودغوریچه — خاصهاء میر لوآ

قریه مارتنیك[119] تابع او
خانه ۳۵ حاصل ۱۷۵۰

قریه ویدوویك[110]
خانه ۹۵ حاصل ٤۷۵۰

قریه اورازنه غرنجی[120]
خانه ۲۹ حاصل ۱٤۵۰

یکون ۷۹۵۰

ناحیه جبل خوت

خاصهاء میر لوآ

قریه ککی[121] تابع او
خانه ۲۰ حاصل ۱۰۰۰

قریه تهمیر
خانه ۲ حاصل ۱۰۰۰

قریه میخالنه[122]
خانه ۲۰ حاصل ۱۰۰۰

قریه پوبرهژان[123] تابع او
خانه ۲۰ حاصل ۱۰۰۰

---

[116]) U deft. iz 1497 بانکك, a u deft. iz 1570 isto kao gore.

[117]) Nisam u stanju da sa sigurnošću pročitam. Kao da je لسنای (samo sa jednom dijakr. tačkom). Prvo slovo bi moglo biti ا, اسنای ili استای.

[118]) Vidi prim. 11 i 35.

[119]) Bez dijakr. tačaka.

[120]) Vrlo jasno napisano.

[121]) U deft. iz 1497 کاکی. Vidi prim. 31.

[122]) U popisu iz 1497 میخال یانی. Vidi prim. 27.

[123]) Ovde bez dijakr. tačaka. Vidi prim. 28.

قریه بوژان[124]
خانه ۲۱ حاصل ۱۰۵۰

قریه اوپلانه[125] کاوب یازلدیلر
خانه ۸ حاصل ٤۰۰

قریه اسوس[126] تابع مذکور

قریه وداغی[127]
خانه ٤ حاصل ۲۰۰

کاوب یازلدیلر
خانه ۱ حاصل ۵۰

قریه اشپینه تابع او خالی
خاصه باغ ۱ حاصل ۱۰۰۰

قریه لوبیچه[128] تابع مذکور
خانه ۱۵ حاصل ۷۵۰

یکون ٦٤۰۰

ناحیه پیرلر

تابع قضاء دپه‌دوکن — خاصهاء میر لوآ

قریه لوتوه
خانه ۲٤ حاصل ۱۲۰۰

قریه برستچه[129] نام دیکر . . . (ارسحه)[130]
خانه ۲۰ حاصل ۱۰۰۰

قریه لوشقه ژوپه خالی و خراب

قریه دوبرویده و دوبرویده‌ویك[131]
خانه ۱۵ حاصل ۷۵۰

قریه بلیزنو تابع او
خانه ۱۰ حاصل ۵۰۰

قریه میشوقه[132] تابع او
خانه ۷ حاصل ۳۵۰

قریه استنه تابع او
خانه ۸ حاصل ٤۰۰

قریه زاواله تابع او
خانه ۱٦ حاصل ۸۰۰

---

[124]) Bez dijakr. tačaka na ژ. Vidi prim. 29.
[125]) Jasno napisano.
[126]) Bez dijakr. tačaka.
[127]) Zbog oskudnih tačaka ne može se tačno pročitati.
[128]) Bez dijakr. tačaka. U popisu iz 1497 لوبچسه. Vidi prim. 30.
[129]) Bez dijakr. tačaka, ali je 1497 jasno napisano sa tačkama.
[130]) Bez tačaka; nemoguće je utvrditi.
[131]) Sa oskudnim tačkama, ali se može lako pročitati.
[132]) Pisano مسوقه (sa oskudnim tačkama). Vidi prim. 161.

قریه خراسنیچه تابع او

خانه ۸ حاصل ٤۰۰

قریه پوتعرش تابع او

خانه ۱۱ حاصل ۵۵۰

تریه موراچیچه خالی و خراب

قریه ریچیچه(?)[133] مع قریه دوغه

خانه ۱۵ حاصل ۷۵۰

قریه بوغا(?)[134] تابع او

خانه ۲ حاصل ۱۰۰

قریه بوشات

خانه ۵ حاصل ۲۵۰

قریه غوستك[135] نام دیکر برستچه[136] مع

قریه مرقه و ....[137]

خانه ۳۳ حاصل ۱٦۵۰

قریه کلوپود[138]

خانه ۱ حاصل ۵۰

قریه .....[139]

خانه ۸ حاصل ٤۰۰

قریه روغامه

خانه ۱۱ حاصل ۵۵۰

قریه کلوپودویك[140]

خانه ۲ حاصل ۱۰۰

قریه بوله سستره[141]

خانه ۷ حاصل ۳۵۰

قریه .....[142]

خانه ۲۳ حاصل ۱۱۵۰

یکون ۸۳۰۰

---

[133]) Bez dijakr. tačaka i nejasno napisano. Ovo čitanje je prilično nesigurno, ali se pozivam na defter iz 1497, gde je jasnije napisano, iako i tamo ne sasvim jasno.

[134]) Pisano بوغا.

[135]) Možda غوسنك ili غوشتك.

[136]) Bez dijakr. tačaka.

[137]) Nečitljivo.

[138]) Jasno napisano.

[139]) Ne mogu pročitati.

[140]) Jasno napisano.

[141]) Bez dijakr. tačaka, ali inače jasno.

[142]) Iako sa tačkama, nije jasno kako treba čitati. Nisam mogao naći sličan loklitet ni u Piperima ni u Bratonožićima, niti u blizini. Napisano kao بوسنقو، بوستقو ili nešto slično. Ne bih smeo čitati Boško (بوشقو) što bi potsećalo na Boškoviće.

PREVOD

Nahija Rmdu Kuča

pripada kadiluku Podgorica — hasovi mirilive (sandžak-bega):

selo Panta Lješ[143]) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 110 — prihod 5.500;

selo Barzanji (Bardhanji)[145]) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 25 — prihod 1.400;

selo Bankać(i)[147]) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 11 — prihod 550;

selo Butidos(i)[149]) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 11 — prihod 550;

selo Brođine[144]) — pripada Kučima —

kuća 12 — prihod 600;

selo Radunje[146])

muselema 5, kuća 55 — prihod 2.750;

selo .....[148]) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 24 — prihod 1.200;

selo Lazorci —

kuća 5 — prihod 250.

Suma 12.800 (akči).

Nahija Bjelopavlići

pripada kadiluku Podgorica — hasovi mirilive:

selo Martinić(i) — pripada istoj (nahiji) —

kuća 35 — prihod 1.750;

selo Vražnegrnci[151])

kuća 29 — prihod 1.450;

selo Vidović(i)[150])

kuća 95 — prihod 4.750;

Suma 7.950 (akči).

---

[143]) Moglo bi se pročitati i پانته لش Panina Leș, ali razlog što čitam kao gore jest u tome što je ovo očigledno ime nekog čoveka (kao, naprimer, katun Lješa Tuza), a postoji predanje o pretku Panti kod Mrnjavčića (vidi prim. 34). Jasno je da ovo nije sasvim sigurno.

[144]) Vidi prim. 41a).

[145]) Erdeljanović, Kuči, 83, 126. U tom selu treba da bude kuća 28.

[146]) Vidi prim. 41.

[147]) Vidi prim. 37.

[148]) Nisam u stanju tačno da pročitam.

[149]) Vidi prim. 35. Ovde su pisari napisali Butidosi (*u sa* و), što jasno pokazuje da je tu ü, jer su raniji pisari napisali Bitidosi.

[150]) Ne postoji sada, a ni u popisu deftera iz 1570.

[151]) Tako je napisano. Svakako starije ime za Vražegrmce. God. 1570 Vražegrnci (ایورژه غرنچی).

Nahija Brda Hoti

hasovi mirilive:

selo K e ć i — pripada istoj (nahiji) — kuća 20 — prihod 1.000;

selo M i h a l i n e — kuća 20 — prihod 1.000;

selo B o ž a n i — kuća 21 — prihod 1.050;

selo .....[153]) — pripada spomenutoj (nahiji) — nisu došli i nisu upisani — kuća 1 — prihod 50;

selo Š p i n j a[155]) — pripada istoj (nahiji) — prazno — hasa vinograd 1 — prihod 1.000;

selo T i h o m i r — kuća 20 — prihod 1.000;

selo P o b r e ž a n i — pripada istoj (nahiji) — kuća 20 — prihod 1.000;

selo U p l a n j e[152]) — nisu došli i nisu upisani — kuća 8 — prihod 400;

selo .....[154]) — kuća 4 — prihod 200;

selo L j u b i c e[156]) — pripada spomenutoj (nahiji) — kuća 15 — prihod 750.

Suma 6.400 (akči).[156a])

Nahija Piperi (Piperler)

pripada kadiluku Depedukan — hasovi mirilive:

selo L u t o v a[157]) — kuća 24 — prihod 1.200;

selo L u š k a Ž u p a — prazno i razrušeno;

selo B l i z n o[160]) — pripada istoj (nahiji) — kuća 10 — prihod 500;

selo B r e s t i c a[158]) ili . . . — kuća 20 — prihod 1.000;

selo D o b r o v i d e i D o b r o v i d e v i ć(i)[159]) — kuća 15 — prihod 750;

selo M i š o k a[161]) — pripada istoj (nahiji) — kuća 7 — prihod 350;

---

[152]) Ne nalazim u Hotima lokalitet koji bi odgovarao ovom.

[153]) Kako nema dijakr. tačaka, ne mogu sa sigurnošću pročitati. Kao da je napisano I n o š. U popisu iz 1455 H i n o s i (Ljubić, Listine X, 68). Da nije pogrešno mesto Dinoši?

[154]) Takođe ne mogu pročitati (kao Vendagi ili Vidagi?).

[155]) I danas selo u Hotima.

[156]) Vidi prim. 30.

[156a]) Nije uračunat prihod od hasa vinograda i jedna kuća.

[157]) Sada selo i predeo u Bratonožićima.

[158]) Vidi prim. 50. Ovde ima još jednom upisano selo sa sličnim imenom.

[159]) Nema ga sada ni u Piperima ni u Bratonožićima.

[160]) Selo i predao u Piperima.

[161]) Deo Petrovića u Piperima (Erdeljanović, Postanak plemena Pipera, 265, 367).

ANU BiH АНУ БиХ

selo Stijena[162]) — pripada istoj (nahiji) —
kuća 8 — prihod 400;

selo Hrasnica[164]) — pripada istoj (nahiji) —
kuća 8 — prihod 400;

selo Moračice
prazno i razrušeno;

selo .... . (Boga?)[167])
— pripada istoj (nahiji) —
kuća 2 — prihod 100;

selo Gostić(i) (?) ili Brestica sa selom Mrke i .....[168])
kuća 33 — prihod 1.650;

selo .....[170])
kuća 8 — prihod 400;

selo Ćelopodević(i) (?)[169])
kuća 2 — prihod 100;

selo .....[172])
kuća 23 — prihod 1.150.

selo Zavala[163]) — pripada istoj (nahiji) —
kuća 16 — prihod 800;

selo Potkrš[165]) — pripada istoj (nahiji) —
kuća 11 — prihod 550;

selo Rječica(?)[166]) sa selom Duga —
kuća 15 — prihod 750;

selo Bušat(i) —
kuća 5 — prihod 250;

selo Ćelopod(?)[169]) —
kuća 1 — prihod 50;

selo Rogame[171]) —
kuća 11 — prihod 550;

selo Boljesestre
kuća 7 — prihod 350;

Suma 8.300 (akči).[172a])

U Carigradskom arhivu postoji jedan pozniji defter za Skadarski sandžak. To je defter br. 500 iz zbirke katastarskih deftera (Tahrir defterleri). Taj defter je pisan 1570 godine, iste godine kad i defter za Dukađinski sandžak (br. 499) u kome je popisana Crna Gora. Iz deftera br. 500 snimio sam popise Bjelopavlića, Pipera, Klimenata

[162]) Selo i predeo u Piperima.

[163]) Pisano tako da bi se čitalo Žavala.

[164]) Vidi prim. 47.

[165]) Sada selo u Bratonožićima. U popisu iz 1497 i 1570 ga nema.

[166]) Nije jasno napisano. Vidi prim. 51.

[167]) Ovo je pročitano kao najverovatnije. Nisam našao nešto slično ni u Piperima ni u Bratonožićima. Boga je inače deo plemena Klimenata (vidi Jovićević, Malesija).

[168]) Gostići sada ne postoje, ali je očigledno bilo to mesto u Piperima, jer stoji da se to selo zove i Brestica (čudnovato je što je Brestica već jednom upisana), a zajedno su upisane i Mrke. Četvrto ime nisam mogao pročitati.

[169]) Čeloped ne postoji sada, a isto tako ni Ćelopodevići. Može se čitati Ge(i)lopodevići, Đelopodevići itd.

[170]) Nisam u stanju da pročitam.

[171]) Sada selo u Piperima. Spominje se kao posebno u ugovoru iz 1455 (Ljubić, Listine X, 68). Interesantno je da se u popisima iz 1497 i 1570 ne spominje. Ovo nije usamljen slučaj da se lokaliteti koji su u ovom defteru upisani i koji sada postoje ne spominju u popisima od 1497 i 1570 godine. Isti je slučaj sa selom Boljesestre (u Bratonožićima).

i Kuča. Treba istaći da su Bjelopavlići i Kuči popisani po »selima« sa imenima svih domaćina kuća, a da Klimenti i Piperi nisu popisani sa svim domaćinima nego su samo upisana »sela«, čak i bez oznaka o broju kuća.

U tom defteru su Bjelopavlići upisani kao nahija koja pripada kadiluku Podgorica sa ovim selima (karye): Martinići (kuća 113 — prihod od ispendže i ušura 6.265 akči), Kalezići (kuća 30 — prihod 1.650), Pavkovići (kuća oko 77[173]) — prihod 4.505), Pažići (kuća 21 — prihod 1.155), Petrušini (kuća 85 — prihod 4.775) i Kolašini (kuća oko 20[173]) — prihod 1.165).[174]) Vražegrmci su takođe upisani kao nahija koja pripada Bjelopavlićima — sa ovim selima: Dobra Polja (kuća 35 — prihod 975), Vrela (kuća 77 — prihod 4.285), Vinići (kuća oko 20[175]) — prihod 935), Bare (kuća 13 — prihod 715), Marđenovići (?) (kuća 14 — prihod?),[175]) Vladovići (kuća 28 — prihod 1.540), Kupine (kuća 9 — prihod 495), Đinovići (kuća 9 — prihod 495), Gojsalići (kuća 7 — prihod 385), Borinji (?) (kuća 33 — prihod 1.815) i Hrsovići (kuća 15 — prihod 825).[176])

Za Pipere u tom defteru stoji da je raja odbila da se upiše i da im se broje kuće, ali su knezovi pristali da plate otsekom. Upisana su ova sela: Gojsalići (1.600 akči), Đurkovica (1.600 akči), Crnci (1.600 akči), Mrke (800 akči), Petrovići (1.200 akči), Nikolići (1.000 akči), Pavličići (1.200 akči), Lumovići (?) (prazno), Premilovići (prazno), Gostići (prazno) Daždomir (?) (prazno), Bratonožići (3.500 akči), Bukumiri (1.500 akči), Strčalići (prazno) i Rječica (2.000 akči).[177]) Ukupno je upisano za prihod od ispendže i ušura 16.000 akči, a za nijabet za Pipere, Bratonožiće i Rječicu još 2.000 akči. I Piperi su upisani kao nahija kadiluka Podgorica.

---

[172]) Nisam u stanju da pročitam.

[172a]) Netačno sabrano. Treba 11.300. Pogreška je nastala verovatno prilikom prepisivanja. ١١ je bilo verovatno upisano tako blizu da se prepisivačima učinilo kao ١.

[173]) Listovi deftera su pri dnu oštećeni, pa se izvesni podaci ne mogu sasvim tačno utvrditi.

[174]) Sve ovo su i sada dobro poznate oblasti i sela u Bjelopavlićima.

[175]) Listovi deftera su pri dnu oštećeni.

[176]) Dobra Polja, Vrela (Šobajić, Bjelopavlići i Pješivci, 163), Vinići, Bare (Bare Sumanovića), Kupine (Kupinovo), Borinji (Boronjina) i Hrsovići (Rsojevići — sada u Pavkovićima) su poznata sela i lokaliteti. Ostala su mi nepoznata.

[177]) Od toga je sumnjivo čitanje: Ljumovići (jer je vrlo nečitko napisano) i Daždomir (jer nema dijakr. tačaka; može biti i Dardomir) a, razume se, i Strčalići. Na Daždomir—Dardomir potseća zemljište Dromira (Erdeljanović, Postanak plemena Pipera, 357, 361, 399, 400). Postoji naselje i bratstvo Lumovići u Crncima, ali je u defteru vrlo nečitljivo napisano tako da je čitanje jako sumnjivo. Gojsalići su verovatno Gojislavovići (Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 428), a Đurkovica je sigurno Đurkovići. Crnci, Mrke, Petrovići i Nikolići danas postoje u Piperima, a Pavličići u Bratonožićima. Premilovići je jasno napisano. O Gostićima, Bukumirima i Strčalićima je nešto kazano ranije.

Za K l i m e n t e, koji su upisani kao derbendžije, stoji u defteru zapisano da plaćaju otsekom 2.000 akči ispendže sandžak-begu i 1.200 akči haraca. Kod njih su upisana samo dva sela S e l c e i Š p a j a (اشپا يه)[178]) sa jednom mezrom (nenaseljenim zemljištem). Nahija Klimenti pripada takođe kadiluku Podgorica.

K u č i su upisani kao nahija u kadiluku Podgorica. U Kučima su upisana ova sela: P e t r o v i ć i (kuća 25 — prihod od ispendže i ušura 2.406), P a v l o v i ć i (kuća 35 — prihod 3.410), L j e š o v i ć i (kuća 25 — prihod 2.400), L o p a r i (kuća ? — prihod 576), V j e d u š e (?) (kuća 14 — prihod 1.344), B a n k e ć i (kuća 27 — prihod 2.642), B a r d i ć i (?) (kuća 6 — prihod 576), R a d u n i (kuća 25 — prihod 2.400), L a z a r n i c a (L a z o r c i) (kuća 26 — prihod 2.546), K o ć i (prazno),[179]) V i s a l i ć i (prazno) i B r o đ i n e (kuća 25 — prihod 2.400).[180]) Osim toga je kod Kuča upisan nijabet u iznosu od 2.000 akči.

Razume se da ovi podaci pokazuju kakav je bio položaj tih plemena pod turskom vlašću krajem XV i u XVI veku, šta su oni plaćali i koliko su plaćali, kad su se i koliko su se Turcima pokoravali. Ali ću o tome govoriti kasnije.

Treba istaći da oba deftera, od popisa iz 1497 godine raniji defter iz 1485 i pozniji defter iz 1570 godine, spominju samo nahije i sela. Pisari crnogorskih deftera iz XVI veka takođe daju samo nahije, sela i mahale. Ne znam šta daju drugi defteri za Skadarski sandžak o ovim plemenima, ali od meni poznatih deftera za Skadarski sandžak nijedan nema spomena o katunima osim ovog popisa iz 1497 godine.

U popisu Hota, Kuča, Pipera i Klimenata iz 1497 godine — kao što smo videli — ima vrlo interesantnih podataka koji govore o odnosu katunske i seoske organizacije u to vreme. Pre svega treba naglasiti da pisarima i tog popisa nije bilo jasno šta je katun, kao što uopšte ostalim popisivačima Skadarskog, Crnogorskog i Dukađinskog sandžaka nije bilo jasno s kakvom se organizacijom sretaju na tom terenu, pa su upisali u deftere po svojoj teritorijalnoj organizaciji nahije, sela i mahale tamo gde su postojala plemena i bratstva (odnosno u XV veku katuni). Da su pisari popisa plemena iz 1497 godine brkali katune i sela, to je očevidno. To je naročito jasno kod popisa Klimenata. Pisari su upisali u samom popisu Klimenata pet katuna, od toga jedan u jednom selu a četiri u drugom. Iako u popisu ima pet katuna u dva sela (karye), ipak su pisari ispod popisa u izlaganju zakonskih odredaba rekli da u Klimentima ima

---

[178]) Selce i sada postoji u Klimentima, a Špaja je jasno napisano.

[179]) Za Koće, koji se dele na Velike i Male Koće, stoji u ovom defteru da su napustili svoja mesta stanovanja i da stanuju u selu Lazorci (koje se zove u ovom defteru Lazarnica).

[180]) Izuzimajući Vjeduše (nema im danas spomena), Bardiće (da li dolazi od Bardanji?) i Visaliće (nema im danas spomena), ostala »sela« se spominju u popisu iz 1497 većinom kao katuni.

pet sela (karye). Takođe se vidi kod popisa Kuča da su pisari brkali katune i sela. U popisu Kuča ima upisanih devet katuna i dva sela, a dole piše da su to sve katuni. Ali pored svega toga je jasno da katuni nisu isto što i sela (karye), jer je očigledno da su to dve različite organizacije. Dovoljno je ukazati da su četiri katuna u Klimentima upisana u jednom selu, a da je jedan katun kod Pipera (Bukumiri) upisan u dva sela, ili na podatak da je u Klimentima katun Ličeni upisan u selu Selcite (Selce), a katuni Đonovići, Lješevići itd. u selu Čpaja (Špaja). U prvom slučaju katun ima arbanaško ime a selo srpsku osnovu, a u drugom slučaju je obratno, ukoliko se bar tiče oblika imena za katun. Tu se pisari nisu mogli zabuniti. Oni su očigledno naišli na teren gde su sela preslojena katunima i gde su sela »isečena« katunima, ukoliko se sela i katuni nisu poklopili. Štaviše, i u slučaju Bukumira, jedinom slučaju u ovom popisu gde je katun obuhvatio dva sela, u Strčalićima je upisan samo deo sela.

Stojan Novaković je zapazio da se vlasi u najstarijim našim dokumentima zovu po svojim ličnim imenima i imenima svojih starešina,[181]) a Jireček je istakao da su katuni ujedno rodovske organizacije, jer se to može zaključiti po njihovim patronimičnim imenima u pluralu.[182]) Mislim da se iz ovih podataka vidi da su katuni krajem XV veka upravo to što kaže Jireček. Ali se može naslutiti i to da su katuni ujedno stočarske privredne jedinice, jer u isto vreme, u drugoj polovini XV veka, kod naseljenih vlaha stočara u Srbiji katun je jedinica od 50 kuća (u Braničevskom subašiluku od 20 kuća), koja plaća kao celina izvesne dažbine sandžak-begu.[183]) Onde nije bilo uslova za održavanje izrazitog rodovskog karaktera katuna. Osim toga, delimično se iz popisa iz 1497 godine vidi da katunska organizacija nije iz istog kraja. To je naročito jasno u slučaju Klimenata kod sela Čpaja (Špaja).

Ali je svakako najvažnija i odlučujuća stvar kod tih podataka da se vidi stratifikacija katunske i seoske organizacije.

Podaci o Bjelopavlićima u vezi s pitanjem o kojem raspravljamo ovde ne kažu mnogo. O njihovoj vrednosti za druga pitanja govoriću kasnije. Ipak, treba naglasiti da 1485 godine Bjelopavlići nemaju još sastav koji je nama poznat, a da su 1570 godine uglavnom nama poznatog sastava.

Podaci kod Hota pokazuju da se njihova osnovna teritorija obrazovala u drugoj polovini XV veka. U ugovoru između pretstavnika Zete, odnosno Stevana Crnojevića, i Mletaka od 6 septembra 1455 neka sela koja su upisana u ovim defterima u nahiji Hoti, potpisana su u dokumentu posebno. U tom dokumentu su potpisani Hoti (Hoteni), Pobrežani (Pobresani), Tihomiri (Tigomiri), Kęći (Chenchi),

[181]) Novaković, Selo, 32.

[182]) Jireček, Wlachen und Maurowlachen etc. Zpravy Češkog naučnog dr. 1879, 114—5.

[183]) Vidi najstariji vlaški zakon iz 1467—8 god. — Istoriski glasnik 1951, br. 3—4, 97. U Braničevskom subašiluku je katun bio tada 20 kuća. U defteru br. 16 (iz sredine druge polovine XV veka) stoji u kanun-nami da je katun kod smederevskih vlaha 50 kuća. Kanun-name iz XVI veka takođe spominju katun od 50 kuća.

Ljubice (Lubizi) i Mihaljani (Machalani).[184]) Kao što se vidi, u popisu Hota iz 1497 godine nema spomena o katunima, a, razume se, nema ih ni u defteru iz 1485 godine. Nažalost, nisam snimio ni prepisao podatke o Hotima iz deftera od 1570 godine.

Kuči u popisu iz 1485 imaju 8 sela sa 253 kuće ukupno. U popisu iz 1497 godine u Kučima ima 9 katuna i dva sela. Od ranijih imena sela iz deftera od 1485 godine upisana su četiri u katune (računam pri tome i selo Panta Lješ u prvom i katun Lješovići u drugom defteru), a dva u sela. Popis iz 1497 ima pet novih katuna (Pavlovići, Petrovići, Lopari, Banjovići i Koći), koji nisu uvedeni u popis iz 1485 kao sela. Imena tih katuna su izrazito rodovska. Ali, osim toga, u popisu iz 1497 ima preko 150 kuća više. Postoje, po mom mišljenju, samo dve mogućnosti da se to objasni: ili su se neki novi katuni naselili u oblasti Kuča, ili je 1497 godine oblast Kuča postala veća nego 1485 godine. A najverovatnije je da je bilo i jednog i drugog, jer se u defteru iz 1485 sretaju jedna imena sela a u defteru iz 1570 druga imena. Ali je očigledno — u 1497 godini postoji jedan nešto ranije naseljeni sloj u Kučima. U defteru iz 1570 godine imena »sela« Kuča očigledno potiču većinom od katuna koji su upisani u popisu iz 1497 godine. U odnosu na popis Kuča u defteru iz 1485 godine imena »sela« Kuča u popisu iz 1570 imaju rodovski karakter. Mislim da se zaključak sam od sebe nameće. Ali zato ima u popisu iz 1570 godine tri »prazna sela« i smanjen je broj kuća prema popisu iz 1497 godine. Reći ću svoje mišljenje kasnije šta je uzrok tome smanjenju.

Kod Pipera su pisari uveli 1485 godine 21 selo, ne računajući dva napuštena i prazna. U defteru iz 1497 ima manje imena sela. U popisu Pipera iz te godine su neka sela podeljena u jedinice koje su manje od sela a koje se ne imenuju. To su sela Luška Župa, Drezga, Bjelice i Strčalići. Kako je u popisu katun Bukumiri upisan u već spomenutom selu Strčalići i u napuštenom selu Radušev Do, a kako je katun Bušati upisan takođe u selu Strčalići, mislim da je jasno da su one neimenovane jedinice takođe katuni. Ali treba još ukazati na to da se na kraju popisa katun Drenovica poklapa sa selom Drenovica. Iz toga bi se moglo zaključiti da se kod nekih, ako ne kod svih, sela koja nisu podeljena na jedinice mogao poklopiti katun sa selom, što ne znači da su ti eventualni katuni morali imati ista imena kao selo kao što je to slučaj kod Drenovice. Treba kod ovih podataka istaći još i to da spahiji Radulu pripada jedan katun u selu Drezgi, a da ostali katuni u istom selu pripadaju spahiji Božidaru. Tih neimenovanih jedinica sa katunima zajedno i selima koja su navedena bez jedinica jedva ima nešto više nego što je bilo sela u popisu iz 1485 godine, ali treba takođe ukazati na to da se broj kuća 1497 jako povećao prema 1485 godini (preko 280 kuća više). Broj sela je inače manji. Kako je selo Luška Župa 1485 godine prazno i napušteno, a imena sela u većem delu su 1497 druga nego 1485 godine, znači u najmanju ruku da su izvesni delovi Pipera 1497 manje naseljeni a drugi delovi više, pa da su drugi lokaliteti

[184]) Ljubić, Listine X, 68.

dobili u važnosti. Ako bih hteo na taj način da objasnim šta znači kad se selo Luška Župa spominje 1485 kao napušteno, a kad je 1497 godine naseljeno, i to »isečeno« katunima, ja bih rekao da su se preostaci Lužana, odnosno stanovnika Luške župe, prvo povukli pred turskim udarom, a da su se kasnije naselili katuni.[184a])

Nažalost, kod Pipera nije moguće dokraja uporediti podatke iz popisa od 1497 godine sa podacima iz deftera od 1570 godine, jer u popisu iz 1497 godine nema za većinu katuna navedenih imena, a u defteru iz 1570 godine sela u Piperima su navedena bez broja kuća. Istina, u defteru iz 1570 godine ima uvedena tri ranija sela: Mrke, Strčalići (ovo selo prazno) i Rječica, a svega jedan raniji katun (Bukumiri), ali se mislim ne može objasniti pojava novih, izrazito patronimičnih imena »sela« u defteru iz 1570 godine drukčije nego da su nastala iz katuna.

U popisu Pipera iz 1570 godine javljaju se Bratonožići kao jedno od »sela« Pipera, ali treba istaći da su oni kod upisanog nijabeta spomenuti posebno, što znači da su Bratonožići ipak posebna skupina. Bolica kasnije spominje Bratonožiće zajedno sa Kučima. Ali mislim da je jasno da ne bi Bratonožići bili upisani u Pipere da nisu u to vreme pripadali Piperima, makar i malo drukčije nego druga »sela«.

Ali je najvažnije to što se vidi da je oblast sadašnjih Bratonožića, bar njen osnovni deo, bila 1485 i 1497 godine u Piperima. U defteru iz 1485 nema spomena o Bratonožićima u toj oblasti, a iz popisa od 1497 ne može se znati, jer nisu uvedena sva imena katuna. Ovde je najveća šteta što nisam uzeo podatke iz deftera od 1529-36 godine koji se odnose na Bratonožiće, jer tada bi se tačno moglo odgovoriti da li su Bratonožići naseljeni u taj kraj u talasu iz kraja XV veka, što ja pretpostavljam. Inače, sad je potpuno jasno zašto predanje spominje kao prvog poznatog piperskog vojvodu Milicu Đurkova u bratonoškom selu Lutovu.[185]) Kako kasnije dokazujem da se prenošenje vojvodstva sa Milice Đurkova na Božidara Vukotina dogodilo pretkraj XV veka, da su kao piperske spahije uvedene u ovom popisu upravo one ličnosti koje spominje narodno predanje, potvrđivalo bi i to da su Bratonožići naseljeni pretkraj XV veka. Kako mi znamo (istina posredno) po podacima Skadarskog zemljišnika iz 1416 godine da Bratonožići postoje u prvoj polovini XV

[184a]) Uporedi ono što kaže Erdeljanović o Lužanima i Mugošima, a naročito o selu Kopilju gde konstatuje da su Lužani prvi naseljenici Kopilja. On ističe kako je ranije plodno Kopilje opustelo i kako su ga naselili vlaški Mugoši. Zatim iznosi kako su Lužani oslabili zbog kuge, i zbog toga što su nestali uslovi za zemljoradnju (i kod njih se spominje vetar) i zbog neprijateljstva Pipera (Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 436). Samo datiranje proterivanja Mugoša kod Erdeljanovića nije tačno. Ako je to bilo za vreme Božidara Vukotina, onda je to proterivanje bilo krajem XV veka (vidi o Božidaru Vukotinu u trećem članku). — U ovom zaista majstorski ispitanom detalju Erdeljanović je pokazao tačno suprotnost među zemljoradnicima i stočarima, i to kako se ona obrnula u korist stočarstva. Ono što on kaže o Lužanima po predanju, jasno govori o župskoj organizaciji.

[185]) Takođe je jasno zašto usred sela Klopota postoji Piperska Glavica, što je Erdeljanoviću čudno (Erdeljanović, Bratonožići, 473).

veka, a predanje ukazuje da su ranije stanovali u sadašnjoj vasojevićkoj oblasti,[186]) to je, mislim, opravdano što se ovde kaže. Bratonožići su izrazito »vlaška« (stočarska) grupa. To dokazuje i Erdeljanović.[187]) Mislim da ovi podaci o Bratonožićima potvrđuju zaključak o talasu katunske organizacije koji je pretkraj XV veka ponovo preplavio ove krajeve. Ali, mislim, neće biti ni tako neopravdano, ako pretpostavimo ne samo da su domaći ili bliski katuni pretkraj XV veka preplavili ove krajeve nego da se poneki udaljeniji katun takođe naselio u ove krajeve,[188]) jer je to vreme velikih pokreta baš vlaha-stočara, izazvanih posledicama turske okupacije, turskim pritiskom u pojedinim krajevima i formiranjem izvesnih autonomnih i poluautonomnih oblasti u drugim krajevima koje su Turci ustanovljavali iz shvatljivih razloga.

Kad je reč o Piperima, treba još ovo kazati. U ugovoru između »compagnie over comuni« (od kojih se neki u molbi 1460 godine nazivaju »compagnie et cathoni«)[189]) i Mletaka iz 1455 godine posebno su upisani Piperi, Bušati, Rogame i Lužani.[190]) Osim toga, iz popisa iz 1497 godine znamo još za dva katuna: Bukumiri i Drenovica. Predanje zna još za Mugoše.[190a]) Kad se pogleda popis Pipera u defteru iz 1485 godine, dobija se utisak da se tada teritorija Pipera ne razlikuje mnogo od kasnije knežine u Srbiji, Sremu i Slavoniji. U popisu iz 1497 godine u Piperima su sela »isečena« katunima, a 1570 godine se očigledno javlja već pleme kakvo mi znamo (samo u zajednici sa Bratonožićima).[190b])

Ako su u sastav plemena Pipera ušli gore spomenuti katuni i Lužani, onda se moramo zapitati otkud potiče osnova »vojne demokratije«, da li od katuna ili od seosko-župske organizacije u kojoj

[186]) Vidi: Erdeljanović, Bratonožići, 461. Čudnovato je da Erdeljanović malo obraća pažnju na to predanje. S druge strane ima podatak iz 1444 godine da Vasojevići stanuju sa Piperima »apud Medonum« (Jireček, Ist. Srba² II, 46). Vasojevići se ne spominju u ugovoru od 1455 god. Da li su se Vasojevići izmedu 1444 i 1455 preselili?

[187]) Erdeljanović, Bratonožići, 488—9.

[188]) Mislim da zbog toga postoji kod izvesnih plemena tradicija o doseljenju pretka iz Bosne, Hercegovine, Dukadina itd.

[189]) Ljubić, Listine X, 151. — Compagnie et cathoni su Malonšići, Pješivci, Bjelopavlići i Lužani.

[190]) Isto, 68.

[190a]) Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 436—443.

[190b]) Kao što se vidi, konstrukcija koju je napravio Erdeljanović u svom delu »Postanak plemena Pipera« (rezime izložen str. 460—466), a po kome su još u XVI veku živeli stari Piperi, Lužani i Mugoši kao posebne jedinice, pa da su doseljenici iz Lutova izvršili ujedinjenje, nikako nema opravdanja. Lužani su nestali još u drugoj polovini XV veka, a i Mugoši su mogli tada biti proterani. Teritorija Pipera postoji 1485 god. i obuhvata i oblast Lužana i Lutovo (i ostale oblasti Bratonožića). Sve u svemu, trebalo bi napisati novu raspravu o postanku plemena Pipera i kritički odvojiti istinu i razdvojiti ono što se u predanju smešalo, jer u predanju ima istine, a Erdeljanovićeva je konstrukcija lepo ispričana etnografska priča na jednu istorisku temu, koja je samo zavela druge da ispričaju slične priče o drugim plemenima. Ja ne velim da treba odbaciti narodno predanje, nego mislim da sa njim treba postupiti kao sa svakim drugim izvorom tradicije (izvorom sa istoriskom tendencijom) i da je potrebna kritika i interpretacija usmenog predanja pomoću drugih izvora.

su očigledno živeli Lužani, koji su, pored svega što je to ime stanovnika razvijene župe (u feudalnoj državi, a ne stare župe — teritorije naseljenih slovenskih plemena iz VII i VIII veka), ipak očuvali verovatno više patrijarhalnih oblika života nego, naprimer, Braničevci u Podunavlju. Logičan odgovor je na tako pitanje da »vojna demokratija« potiče prvenstveno od »vlaških« (i arbanaških) katuna i da su oni snaga koja je oživela patrijarhalne oblike života u župama, i tamo gde su oni već sasvim izumrli i tamo gde su oni još donekle živeli.[101]) Nije čudno, prema tome, što većina imena kasnijih plemena potiče od njih, jer su oni dali patrijarhalnu osnovu pri razvitku plemena.

Po mome mišljenju, 1455 godine Piperi nisu još formirano pleme. Uopšte, iz tog popisa od 1455 godine ne može se zaključiti da sva ona navedena imena pretstavljaju već potpuno formirana plemena.

Na kraju, kod Klimenata imamo samo podatke iz popisa od 1497 i iz deftera od 1570 godine. U popisu iz 1497 godine katun Ličeni se poklapa sa selom Selcite (Selce), a druga četiri katuna, od kojih tri imaju srpske oblike, nalaze se u selu Čpaja (Špaja). U defteru iz 1570 upisana su samo dva sela koja imaju imena kao i ranije (Selce i Špaja), a katuni se ne spominju. Ja bih rekao da talas katunske organizacije iz druge polovine XV veka nije kod Klimenata izvršio razbijanje ranije organizacije, bar tako bi se moglo zaključiti iz ova dva deftera.

Ovo što daju ovi podaci samo je isečak iz komplikovanog procesa postanka naših i malisorskih plemena. Iz ovih podataka se sigurno vidi da je u drugoj polovini XV veka jedan talas katunske organizacije preplavio dotadašnju seosku organizaciju, koja je već ranije bila infiltrirana katunskom organizacijom i stvorena kao teritorijalna zajednica već ranijom stratifikacijom katunske i seoske organizacije. Ali osim toga što su katuni po podacima popisa iz 1497 godine »isekli« seosku organizaciju, vidi se, mislim, iz podataka tog popisa i podataka deftera iz 1570 godine da su se izvesni katuni razdelili i da se nalaze u raznim oblastima. Tako se, mislim, može objasniti da katun Lješovići postoji u Kučima i u Klimentima 1497 godine, a da Gojsalići postoje u Bjelopavlićima i Piperima 1570

[101]) Slično pitanje je postavio sebi Erdeljanović (Postanak pl. Pipera, 411). »Nastaje sad pitanje da li su pleme Piperi zasnovali vlaški starosedeoci ili srpski doseljenici« — pita Erdeljanović. Ali njegovo rešenje je suprotno mome. On polazi od pretpostavke da se pleme Piperi obrazovalo prilikom doseljenja Slovena. Tada, kaže on, Vlasi nisu živeli u plemenima, jer su kulturni uticaji, a naročito blizina Duklje, »razrili stare plemenske grupe«, a Sloveni jesu. To bi bilo logično, samo treba dokazati pretpostavku, i to da začetak plemena Pipera treba staviti u prethrišćansko doba (str. 472) i da su Srbi dali ime plemenu (str. 413). Ko pročita dokaze za te dve tvrdnje lako će zapaziti da ni jedno ni drugo nije prihvatljivo. Prvu tvrdnju zasniva Erdeljanović na kamenim gomilama koje su, po njemu, Srbi podigli, jer se nalaze na mestima u kojima nema vlaških tragova (a to su baš mesta koja su očigledno spadala u župu — Br. Đ.). Drugu tvrdnju zasniva on na faktu da ima ime Pipo (i navodno Piper), koje se sreta kod balkanskih Slovena, a ono je nastalo od latinske reči p ĭ p ĕ r! Bez obzira na neubedljivost toga izvođenja normalno bi bilo očekivati da je onda ime Piperi vlaško ime.

godine. Uostalom, skadarski zemljišnik iz 1416 godine pokazuje da su se katuni delili i osipali.

To preslojavanje katunskom organizacijom u drugoj polovini XV veka nije se javilo samo u ovoj oblasti. Mi sada imamo vrlo detaljne podatke iz druge polovine XV veka o preslojavanju zemljoradničkih krajeva severne Srbije stočarskom katunskom organizacijom i možemo pratiti u detaljima nastajanje prvih knežina u Srbiji za vreme turske vlasti. Knežine su jasno nastale preslojavanjem zemljoradničkih krajeva stočarskom organizacijom i kombinovanjem katunsko-stočarske organizacije (koja je već u to vreme pokazivala znake unutrašnjeg raslojavanja) i feudalno-teritorijalne organizacije, ali uz izrazito preovlađivanje seoske organizacije.[191a]) To je opšti proces u kome su nastala plemena i knežine, čija je srodnost lako uočljiva. Jasno je da ne mislim da je proces ujedinjavanja katuna i stvaranja osnove za razvitak plemena započeo tek u drugoj polovini XV veka. Jasno je da je taj proces počeo ranije i da se prvi elementi toga procesa javljaju zajedno sa počecima raspadanja naših srednjovekovnih država. Ali mislim da je u drugoj polovini XV veka stvorena čvrsta osnova koja će se kasnije sve više razvijati, a naročito u borbi protiv turskog feudalizma. Kada će konačno kod pojedinih plemena doći do potpunog razvitka, zavisilo je od konkretne situacije. U svome radu o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku iskazao sam (istina vrlo oprezno i zavijeno) misao, na osnovu podataka koje sam tamo upotrebio i analizirao, da je u Staroj Crnoj Gori puno preovlađivanje plemenske organizacije nastalo tek krajem XVII i u XVIII veku, kada je uža Crna Gora svedena na planinsku oblast. Time neću da kažem da brdska i neka hercegovačka plemena nisu postala mnogo ranije plemena sa izrazito plemenskim obeležjima, odnosno sa obeležjima »vojne demokratije«, koja ipak ni kod njih nije potpuna ni krajem XV ni u XVI veku, jer su postojali u tim plemenima izvesni feudalni elementi. O tome ću kasnije nešto reći i u ovom radu, a rekao sam dovoljno u svome radu o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, ukoliko se tiče uže Crne Gore.

Treba uzeti u obzir da je iz izvora jasno da 1455 godine nisu svi kasniji osnovni delovi Hota, Pipera i Kuča ujedinjeni, drugim rečima, da 1455 godine još nije bila obrazovana osnovna plemenska teritorija. Defter iz 1485 godine pokazuje da tada već postoji osnovna teritorijalna zajednica kod Kuča, Pipera i Hota. Ali podaci deftera iz 1485 godine pokazuju (istina, ne baš sasvim očigledno) još i to da te teritorijalne zajednice nemaju još karakteristike pravih plemena nego da su sličnije kasnijim knežinama u Srbiji, Sremu i Slavoniji. Ako uzmemo u obzir da podaci skadarskog zemljišnika iz 1416 godine govore o naseljavanju okoline Skadra iz zetskih katuna, pa ako uzmemo u obzir kao paralelu nešto kasniji početak obrazovanja prvih knežina u drugoj polovini XV veka u severnoj Srbiji pod turskom vlašću, tada bi se moglo uzeti da je u prvoj

[191a]) Po turskim defterima za Srbiju može se lepo pratiti kako se razvijaju prve knežine od naseljenih »vlaha«. Takav je proces nastao i nešto kasnije u Sremu i Slavoniji.

polovini XV veka u Zeti nastala situacija slična onoj u Srbiji nešto kasnije, odnosno u drugoj polovini XV veka, kada postoje naseljene jedinice vlaha-stočara u nasleđenoj teritorijalnoj organizaciji. U drugoj polovini XV veka u Zeti su se obrazovale teritorijalne zajednice, donekle slične nešto kasnije obrazovanim knežinama u izvesnim delovima Srbije. Jasno je da postoje između tih paralela i ogromne razlike, jer, prvo, katuni u Zeti koji su obrazovali teritorijalne zajednice jesu iz te oblasti ili vrlo bliske, i drugo, teritorijalna organizacija u Srbiji imala je čvršću feudalnu podlogu.

Još bih rekao da je na razvitak organizacije kod tih zajednica morao uticati njihov položaj u prvim decenijama turske vlasti (jasno je da je uticao i kasnije). Uostalom, njihova osnovna teritorija obrazovana je ili za vreme pada pod tursku vlast ili za vreme prvih decenija labave turske vlasti nad njima. Mislim da nije čudno ni ponovo preslojavanje katunima i razvitak novih katuna u samim tim zajednicama pretkraj XV veka, jer je toga bilo i na drugim granicama osmanske države u našim zemljama, čak vrlo daleko od iskonske katunske oblasti. Ovi krajevi su bili granična oblast prema vazalnoj Crnoj Gori do 1496 godine. Činjenica da su Kuči, Piperi, Bjelopavlići i Hoti plaćali 1485 godine 50 akči od svake kuće ukazivala bi na to da su oni tada filuridžije, a činjenica da u njihovoj oblasti nisu upisane turske spahije ukazivala bi opet na to da oni imaju izvesnu autonomiju.

Razume se da u ovim mojim izlaganjima ima dosta hipotetičnog, ali je jasno da je ovo znatno više osnovano na izvorima i više u skladu sa činjenicama i paralelnim pojavama na drugoj strani nego hipoteza »ispitivača plemena«.

Kod nas je običaj da se u ovakvim pitanjima sve odmah uopštava. To je sasvim prirodno kad o nečemu nema dovoljno podataka i materijala. Moram reći da gore izloženi proces postanka plemena Pipera i Kuča (proces postanka ovih plemena je ovde donekle sistematski izložen, a Hota i Klimenata samo uzgred), po mome mišljenju, nikako ne znači pravilo. Kod crnogorskih plemena su se održale u XV veku obrazovane teritorijalne zajednice dugo sa karakteristikama bliže knežini nego plemenu, pa su tek u drugoj polovini XVII i prvoj polovini XVIII veka postepenim procesom obrazovana prava plemena, a neka od njih nikad nisu ni razvila sve plemenske odlike. Tu je, razume se, reč o onoj polovini Crne Gore XVI i XVII veka koju nazivam plemenskom oblašću.[192]) Kod nekih hercegovačkih plemena se možda može govoriti o direktnom razvitku plemena iz katuna. Opšte je jedino to da su plemena nastala stratifikacijom i kombinacijom vlaško-katunske i teritorijalno-župske organizacije uz preovlađivanje rodovskog uređenja koje potiče iz katuna, a da su se knežine obrazovale istim procesom uz preovlađivanje teritorijalne organizacije. To je borba unutar srpskog i crnogorskog naroda u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI veka, između organizacije novoformirane »vojne demokratije« (ovaj

[192]) Druga polovina Crne Gore XVI i XVII veka nema uopšte formirana plemena osim neke začetke (vidi o tome moju disertaciju »Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku«).

izraz uopšte ovde upotrebljavam uslovno) i feudalne teritorijalne organizacije, nasleđene i od Turaka održavane. Jasno je da je odnos tih organizacija bio vrlo različit. U Srbiji u drugoj polovini XV veka, iako je čitava preplavljena vlasima-stočarima čije je unutrašnje uređenje vojnodemokratsko sa izvesnim tendencijama raspadanja, ne može se govoriti o vojnodemokratskom uređenju Smederevskog sandžaka nego o turskom feudalnom uređenju, jer autonomija obuhvata samo naseljene vlahe stočare (koji će uskoro u masi preći na zemljoradnju), a u Crnoj Gori i kod brdskih plemena o tome može biti reči. Logična i prirodna stvar je to da je proces razvitka pri toj borbi između teritorijalne organizacije i »vojne demokratije« bio postepen, pa je i logično što se u Brdima i Crnoj Gori javljaju prvo teritorijalne zajednice sličnije knežinama koje se uskoro ili kasnije, shodno istoriskim uslovima, razvijaju u prava plemena. Ali »vojna demokratija« ne potiče iz teritorijalne nego iz katunske organizacije, ne od Lužana i Luške župe nego od Pipera, Kuča i Bratonožića.

Šobajić hoće od mene da dobije uopšten odgovor otkud plemenima imena, otkud plemenska teritorija, otkud organizacija.[103]) Što se tiče imena plemena, očigledno se ne može dati odgovor koji bi vredeo za sva plemena, ako se uzme moje gledište kao tačno. Većina plemena ima imena od starešina katuna, koji su ujedno bili i rodovske starešine.[104]) Ali je isto tako očigledno da neka plemena imaju imena drugog porekla.[105]) A stvarno bih mogao obrnuti pitanje, pa zapitati »istraživače plemena« koja to imena plemena pokazuju praslovensko nasleđe? Lužani možda, ali oni ne žive u plemenskoj organizaciji za vreme nemanjićke države nego u feudalnoj župi. Na ostala pitanja odgovorio sam, mislim, na osnovu konkretnog istoriskog materijala, koliko sam to u stanju da odgovorim. A stvarno bi trebalo obrnuti pitanje, pa zapitati koji to izvori govore o plemenima u XIII i XIV veku na terenu gde se kasnije nalaze plemena. Izvesne priče u tradiciji! »Ispitivači plemena« nisu se čak ni setili da u svoj metod ispitivanja tradicije iz XIX i XX veka unesu jedan važan momenat kritike, a to je da narod iz svakidašnjeg života poznato uređenje (ili uređenje dobro poznate bliske prošlosti) prenosi na daleku prošlost.

Govoreći o Šobajićevu referatu povodom Tomićeve rasprave o plemenu Banjani, Sreten Vukosavljević je rekao da je Šobajić utvrdio da se istoriski izvori i narodna tradicija ne slažu u pitanju postanka plemena.[106]) Ja ne zapažam da je to Šobajić rekao ili dao naslutiti, kad je govorio o Jirečekovom i Šuflajevom gledištu o

---

[103]) Str. 597 Šobajićeve kritike. — »Tumačeći na ta način formiranje plemena, kako objasniti: kako plemena dobiše imena, kako se stvoriše plemenske oblasti i njihove granice, plemenske komune i dr.« — čudi se Šobajić.

[104]) Naprimer, Nikšići, Bjelopavlići, Bratonožići (od Bratonjeg) itd.

[105]) Naprimer, Kčevo (od imena župe), Ćeklići, Maine itd.

[106]) Glasnik Etnogr. inst. SAN, I, 1—2, 274. — Rečenica dolazi posle spomena Jirečekovog i Šuflajevog mišljenja.

ovom problemu.[197]) Ali je tačno da se narodna tradicija i pisani istoriski izvori ne slažu. Mislim da bi i smešno bilo očekivati da je narodna tradicija iz XIX i XX veka očuvala spomen o organizaciji i društvenoj ulozi katuna iz XIII, XIV i XV veka kod tako komplikovanog procesa i kod tako velikih promena. Ako bi to neko očekivao, samo bi pokazao nekritičnost svoga metoda u ispitivanju tradicije. A još je više tačno da se gledište (i to tačno kazano: gledište, a ne mnogi konkretni rezultati na osnovu kritičkog ispitivanja) Erdeljanovićevo, Šobajićevo i drugih etnografa o postanku plemena ne slaže sa gledištem izgrađenim na pisanim istoriskim izvorima. Ono se ne slaže, razume se, zato što je njihovo metodsko polazište pogrešno, što oni polaze od pretpostavke da su na tom terenu društvene ustanove i njihove karakteristike bile iste u XIII i XIV veku kao u XV i XVI, a da su ostale iste i u XVIII i XIX veku; a ove poslednje oni su mogli ispitujući na terena u naše dane da sa sigurnošću opišu i bez shvatanja o ranijim stvarnim promenama i uzajamnim uticajima.[198]) Oni su čak korene plemenskih ustanova kod tih plemena tražili u prastarom slovenskom nasleđu, a nisu uzeli u obzir da se Sloveni na Balkansko Poluostrvo naseljavaju u vreme kada se njihova plemenska organizacija već nalazila u najvišem stadiju razvitka i kada su postojali začeci elemenata za obrazovanje klasnog društva i za stvaranje država. Takva njihova metodološka postavka može da se složi sa funkcionalnom teorijom, teorijom o kulturnim pojasevima[199]) i sličnim gledištima koja su se javljala u etnografiji i sociologiji (zna se kakvoj), ali ne može da se složi sa istoriskim i nešematskim prilaženjem pitanju, kao što se ne može da složi ni sa istoriskim faktima.

Ovaj dokumenat, popis nekih brdskih i malisorskih plemena iz 1497 godine i drugi citirani podaci pokazuju samo jedan deo procesa formiranja tih plemena. Taj deo procesa koji se može pratiti nikako nije kao takav od opšte važnosti za sva plemena u svim detaljima. Ali ovaj dokumenat znači važan prilog za tvrđenje da su se plemena razvila ujedinjavanjem katuna, stratifikacijom i mešanjem katunsko-rodovske i seosko-župske organizacije. Mada su

[197]) Naprotiv, Šobajić se trudi da interpretaciju podataka istoriskih izvora navuče na Cvijić—Erdeljanovićev kalup, koji navodi narodnu tradiciju, ali operiše i nekim opštim etnografskim pojavama i nekim zakonitostima društvenog razvitka koje kao opšta pojava imaju vrednosti za preistorisku zajednicu. Mislim da je pogreška »ispitivača plemena« i to što oni etnografski metod (zapravo tačno kazano u duhu Erdeljanovićeve formulacije, etnološki metod) isključivo primenjuju na jedan problem koji je prvenstveno moguće rešiti istoriskim ispitivanjem, a tek u drugom redu, i to nešematski, etnografskim metodom. (Ja, razume se, ne mislim da etnografija nije istoriska nauka nego ovde govorim o izgrađenim specifičnim metodima konkretnog ispitivanja).

[198]) »Što se tiče načina postanka plemena, vidi se da se on (ja — Br. Đ.), tumačeći to pitanje o plemenu, kreće po terenu njemu nepoznatom«... veli Šobajić (str. 598). Šobajić tako govori kao da je potreban naročiti napor da se shvate ideje »ispitivača plemena«. Što kaže Erdeljanović, Šobajić i drugi, to je vrlo lako shvatiti, pa čak nije ni mnogo teže da se utvrdi zašto oni dolaze do svojih zaključaka.

[199]) Cvijić baš govori o kulturnim pojasevima, i to ne kao izraz nego je očigledno da on stoji na pozicijama te teorije.

ovi ovde objavljeni i analizirani podaci samo mali priloščić u korist toga mišljenja, mislim da će dalja istraživanja potvrđivati sve više gledište zasnovano na savremenim istoriskim izvorima, a ne gledište zasnovano na nekritičnoj upotrebi narodne tradicije i na metodu koji se ne može složiti sa istoriskim i nešematskim prilazom pitanju.

Razume se da se ovo poslednje ne odnosi samo na metod etnografa koji poriču ulogu stočarskih katuna u razvitku plemena nego i na metod jednog Šuflaja, sa čijom fantastikom i šematskom primenom nekih apstraktnih sociooloških kategorija, svojstvenih školi kojoj pripada, moje gledište nema nikakve veze, iako je među ostalima potaknuto i njegovim radovima.[199a])

Na kraju ću sebi dozvoliti da zapitam još nešto »ispitivače plemena«. Meni nikako ne ide u glavu u njihovoj teoriji i njihovom objašnjenju koji su to društveni nosioci izvesnog čuvanja i oživljavanja patrijarhalnih oblika života (ta oni ipak govore o oživljavanju), koje su to klasne snage ili delovi klasnih snaga ili snage sa izvesnim klasnim obeležjima ili, na kraju, makakve društvene snage u feudalnoj državi i feudalnom uređenju bilo srpskom i bosanskom bilo turskom![199b]) Uslovi za vreme raspadanja naših država i uslovi starijeg turskog feudalizma su pogodovali uspostavljanju ili oživljavanju patrijarhalnih oblika života, ali koje su žive i aktivne društvene snage to izvršile! Mislim da kod »ispitivača plemena« mnogo toga nedostaje da bi im teorija logički i naučno opravdano bila jasna. Međutim, istoriski materijal govori prilično jasno odakle potiču i koje su to žive društvene snage u srpskom i crnogorskom narodu u XV i XVI veku koje su oživele patrijarhalne oblike života.

***

3) Značaj podataka o hrišćanima spahijama u Piperima. Kao što se vidi, u Piperima su 1497 godine postojale tri spahije: Božidar, Radul i Vuk. Da li je spahija Božidar istovetan sa Božidarom Vukotinim, vojvodom piperskim, o kome govori predanje, ili je Božidar Vukotin živeo krajem XVI ili početkom XVII veka, — kao što to, zaključujući po imenu piperskog vojvode Raoslava Božidanova (Radoslava Božidarova?), koji je upisan kod Bolice, tvrdi Erdeljanović[200]) — teško je reći. Ali mislim da će Božidar Vukotin biti pre ovaj spahija Božidar u popisu iz 1497 godine a ne otac kneza Raoslava. Prema predanju posle Milice Đurkova iz Lutova (a mi

[199a]) Ta ograda se odnosi na način kako Šuflaj tumači šta je katun i njegova društvena uloga, a ne na neke konkretne rezultate njegovog rada.

[199b]) Mora se tako pitanje postaviti, jer se to ne zbiva u prvobitnoj zajednici nego u feudalnim državama. Pa čak i kad bismo uzeli (što nije slučaj) da su ta »plemena« pre XV veka očuvala autonomiju u feudalnoj državi (u Turskoj su imala izvesnu autonomiju, a ranije je ona neznatna, jer katunska autonomija je vrlo malog obima tako da je Kadlec kazao da se u nemanjićkoj državi nije razvilo »vlaško pravo«), morali bismo uzeti u obzir njihov položaj u klasnoj feudalnoj državi i uticaj feudalizma i feudalne države na njih.

[200]) Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 279—280.

smo videli iz deftera iz 1485 godine da je Lutovo u to vreme pripadalo Piperima) kao prvi vojvoda u predanju se spominje Božidar Vukotin. Krajem XV veka, kao i kasnije, 1570 godine, Bratonožići (ili bolje reći mesta u sadašnjim Bratonožićima) pripadaju nahiji Piperi, a kod Bolice su Bratonožići upisani zajedno sa Kučima. Ta činjenica, mislim, govori pre za moje mišljenje. Podatak o spahiji Radulu se takođe može dovesti u vezu sa tradicijom. Ako se pretpostavi da je vojvodstvo sa Milice Đurkova prešlo na Božidara Vukotina negde pretkraj XV veka, onda bi spahija Radul mogao biti Radul Nikačev, unuk Đurkov, koji se spominje u tradiciji kao rodonačelnik zavalskih i potpećkih Đurkovića.[201]) Činjenica da je u defteru iz 1570 godine upisano selo Đurkovica u Piperima takođe potvrđuje moje mišljenje. Da li je spahija Vuk (Vukota?) otac Božidarov, koga kao Vukotu spominje predanje, ili koja druga ličnost, ne može se sa sigurnošću reći. Samo podaci tradicije mogu se složiti sa podacima o ovim spahijama. Jedino što bi nabrajanje pasova govorilo pre za Erdeljanovićevo tvrđenje da je Božidar Vukotin iz kraja XVI ili početka XVII veka. Ipak, mislim da je slaganje ovih podataka sa podacima iz tradicije, a naročito spomen sela Đurkovice 1570 godine, jači dokaz nego to nabrajanje pasova.[202])

Ali osim utvrđivanja koje su to ličnost koje se ovde spominju kao spahije, ima još problema koji se postavljaju u vezi sa ovim podacima. Prvo, da li je čudnovato to što su u Piperima krajem XV veka postojali hrišćani spahije, od Turaka priznati kao takvi? Kao što se sada već zna, u drugoj polovini XV i u prvoj polovini XVI veka u svima našim zemljama pod turskom vlašću bilo je dosta hrišćana spahija, a u nekim krajevima sredinom XV veka bilo je hrišćana spahija više nego muslimana.[203]) Naveo bih ovde podatke o hrišćanima spahijama u Skadarskom sandžaku iz 1485 godine (br. 26 m. — osnovni deo). Među mnogim muslimanima u tom defteru su upisane ove spahije hrišćani:

U Skadarskoj nahiji

Radić sin Hrabrog, koji je »došao iz Frenkeistana« (sa mletačke teritorije) i obavezao se da jedno selo naseli, ima to selo od 13 kuća kao timar sa prihodom od 1.700 akči.

Rajko ima u selu Kadrun 2 čifta (jedan sa 39 kuća i drugi sa 32 kuće i prihodom od broda i mosta) sa ukupnim prihodom timara od 15.872 akče.

---

[201]) Isto, 453.

[202]) Čak i kad bismo pretpostavili u nabrajanju pasova da je niz potpun (što verovatno nije), pa i tada je dovoljno da dvojica-trojica predaka živi duže a ostali normalno, pa da se dobiju velike razlike. Razume se da i obratno može biti slučaj.

[203]) Vidi: moju raspravu Hrišćani spahije u severnoj Srbiji u XV veku, Godišnjak Ist. dr. BiH IV, 165—9; N. Filipović, Pogled na osmanski feudalizam, Isto. 102—113; H. Inaldžik, Od cara Dušana do Osmanskog carstva, Prilozi za or. fil. III—IV.

Vukosav sin Đurašev drži kao timar selo Goričane (nahija Žabljak) sa 11 kuća i prihodom od 2.000 akči.

U Pećkoj nahiji

Petar sin Lješov drži timar »u obliku zeameta« (ber vechi zeamet) sa dva sela (u jednom je upisano 50 kuća, 8 neoženjenih i 1 udovica, hasa vinograd, hasa zemljište i hasa livada, a u drugom 55 kuća, 11 neoženjenih, 3 udovice, hasa vinograd, hasa livada i hasa zemljište) sa ukupnim prihodom od 20.195 akči.

Radić Crnojević (veledi Çrne) ima timar od 2 sela (u selu Rakovac upisano je 32 kuće, 9 neoženjenih, 2 udovice, 3 hasa livade i 3 hasa zemljišta, a u selu Knežnić kuća 31, neoženjenih 4 i udovice 3) sa ukupnim prihodom od 13.076 akči.

Jovan i njegov brat Cvetko imaju timar od 5 sela (jedno u nahiji Peć, dva u nahiji Suhogorje i dva u nahiji Altun ili) sa ukupnim prihodom 8.990 akči.

Vuk sin Miokošev ima timar od tri sela (dva u nahiji Peć i jedno u nahiji Plav) sa ukupnim prihodom 11.136 akči.

Marko sin Miokošev ima timar od dva sela u nahiji Peć sa ukupnim prihodom 3.787 akči.

Radič rođak Crnojevića (hişi veledi Çrne) ima kao timar selo Donja Kruševa, nahija Peć (12 kuća, 6 neoženjenih, hasa vinograd, livada i zemljište) sa prihodom od 4.270 akči.

Radunko ima timar od 2 sela (jedno u nahiji Peć a drugo u nahiji Trgovište) sa ukupnih prihodom 2.303 akči.

Petar sin .....[203a]) ima timar od dva sela u nahiji Peć sa ukupnim prihodom 8.822 akče.

Nikola ima timar od tri sela (dva u nahiji Peć, a jedno u nahiji Lab kadiluka Priština) sa ukupnim prihodom 8.974 akče.

Lazar Arnaut ima timar od jednog sela u nahiji Peć sa prihodom 4.506 akči.

Andrija sin Nikolin ima timar od jednog sela u nahiji Peć sa prihodom od 1147 akči.

Đurđe ima timar od dva sela (jedno u nahiji Peć, a drugo u nahiji Bihor) sa ukupnim prihodom 5.310 akči.

Kao što se vidi, u defteru iz 1485 godine ima tri timara u posedu hrišćanskih spahija u Skadarskoj nahiji, a u Pećkoj nahiji dvanaest takvih timara. Dobar deo timara tih hrišćanskih spahija ne pretstavlja male timare, a jedan je čak i zeamet. Neki od njih imaju imanja i u drugim nahijama.

Nesumnjivo da su za istoriju uže Crne Gore (Stare Crne Gore) najinteresantniji podaci iz tog deftera o dvojici spahija koji imaju imena isto kao što se nazivaju Crnojevići u defterima iz 1521 i 1523 godine i u kanun-nami iz 1523 godine za Crnogorski sandžak. Za jednog od tih spahija Radiča stoji da je »veledi Çrne« (Crno-

[203a]) Nisam mogao pročitati.

jević), a za drugog Radiča stoji da je »hîşi veledi Çrne« (rođak Crnojevića). U kanun-nami za Crnu Goru iz 1523 godine stoji za Đurđa Crnojevića ime »Çrne oğlu«,[204]) na mnogo mesta u defterima iz 1521 i 1523 godine on se zove »veledi Çrne«,[205]) a Skender-beg Crnojević naziva se »Iskender (bey) veledi Çrne«. Teško bi se moglo pretpostaviti da su pisari deftera iz 1485 upotrebili sličan izraz za drugu neku porodicu u vreme dok je u Crnoj Gori vladao Ivan Crnojević, jer je za Turke još 1497 godine Crna Gora bila »Çirn ili« (Crnojevića zemlja). Ime Radič — kao što se zna — bilo je uobičajeno kod Crnojevića. Da postoji sporedna grana Crnojevića, možda pokazuje podatak o Jovu Crnojeviću (istina, o njemu je Ruvarac mislio da je pokaluđereni Ivan Crnojević).[206]) Još bih dodao da je postojala tradicija da su begovi od Peći i Plava bili u srodstvu sa dinastijom Petrovića i da su pre 400 godina (na početku ovog veka pre 400 godina) prešli na islam (»... möchte ich politischer Wühlarbeit die Behauptung zuschreiben, der zufologe die Begfamilien von Ipek und Plava mit derzeit in Montenegro regierenden Hause verwandt und ehemahls orthodox gewesen, vor 400 Jahren aber zum Islam übergetreten seien.« — Nopcsa, Aus Śala und Klementi, 68). Ta tradicija može biti daleki odjek nekadašnje situacije kad su rođaci Crnojevića bili zbilja spahije u tom kraju, pa da se srodstvo prenelo na Petroviće, tim pre što se kaže da je to bilo pre 400 godina. Ako se može donekle sumnjati u to da su plavski Crnojevići bili rođaci crnogorskih Crnojevića, ipak mislim da je trebalo sve ovo spomenuti.

Međutim, ovi podaci o hrišćanima spahijama u Skadarskom sandžaku imaju vrednosti za drugo jedno pitanje iz istorije Crne Gore krajem XV i početkom XVI veka. Pre dolaska Skender-bega za sandžak-bega u Crnu Goru — svedoči kanun-nama iz 1523 godine — pored pedeset i tri muselema (kneza) bila su upisana i dva spahije.[207]) U svome radu o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku iskazao sam mišljenje da su ta dva spahije bili hrišćani, pozivajući se baš na podatke o hrišćanima spahijama u Skadarskom sandžaku iz 1485 godine i na podatke o spahijama u Piperima iz 1497 godine. Ali i crnogorska kanun-nama iz 1523 godine daje svojom stilizacijom potvrdu za to mišljenje, jer su ta dva spahije spomenuti sa muselemima, a jasno je iz teksta da su ta dva spahije

[204]) Prilozi za or. fil. I, 13, 16.

[205]) Pored toga što su bivša imanja Crnojevića upisana kao hasa zemin (çayir, geçit itd.) ili emlaki veledi Çrne, za imanja onih koji su pobegli sa Đurđom Crnojevićem stoji zapisano: emlaki girihtegân ba veledi Çrne (dobra begunaca sa Crnojevićem).

[206]) I Ruvarac, Montenegrina, 37—8. — U tom zapisu stoji da se monah Jov Crnojević prestavio 1490 god., dakle iste godine kad je umro Ivan Crnojević. Da je Ivan Crnojević do smrti bio vladar i da Ruvarčevo mišljenje o identičnosti Ivana Crnojevića i Jova Crnojevića ne može opstati, vidi: J. Tomić, Crnojevići i Crna Gora, Glas LVIII, 199, prim. 90. — Nema nikakvog opravdanja, međutim, osim dosećanja, kad Tomić misli da je Jov Crnojević zapravo Stevan Crnojević, za koga se zna da se zakaluđerio, ali znatno kasnije od 1490 god. Tomićevo mišljenje da je pisar pomešao godine smrti Ivana Crnojevića sa godinom smrti Stevana Crnojevića ne može se ničim dokazati.

[207]) Prilozi za or. fil. I, 14, 17.

u Crnoj Gori pre 1514 godine imali istu dužnost kao muselemi (knezovi). Po dolasku Skender-bega Crnojevića za crnogorskog sandžak-bega, u Crnoj Gori su timari ukinuti, jer su svi Crnogorci postali slobodni seljaci-filuridžije. Međutim, dalo bi se naslutiti ko je bio jedan od tih hrišćana spahija koji su postojali u Crnoj Gori od 1496 do 1514 godine. Izgleda gotovo sasvim sigurno da je to bio njeguški knez Aleksa Božidarović. On je prvi upisan od »vlastele« na povelji Ivana Crnojevića od 1489 godine (от Нѣгушахъ кнез Алекса Божидаровичь. — Erdeljanović, Stara Crna Gora, 756). M. Sanudo njega spominje na nekoliko mesta pod 1503 i 1504 godinom, a na jednom mestu ga spominje kao »Conte Alexa Vayvoda de Negusi de Montenegro«. Po Sanudovu svedočanstvu knez Aleksa je imao veliki ugled kod Turaka i izvesnu vlast, pa je bio čak u prijateljskim odnosima sa skadarskim sandžak-begom Firuzom.[208]) Iz svega što kaže Sanudo dalo bi se gotovo sa sigurnošću zaključiti da knez Aleksa Božidarović mora biti jedan od dvojice spahija koji su postojali u Crnoj Gori od 1496 do 1514 godine.[208a]) Turski defteri iz vremena Skender-bega Crnojevića daju potvrde za takav zaključak. Istina, u popisu skupljene glavarine (džizje) iz 1521 godine knez Aleksa je prosto upisan kao muselem Aleksa sin Božidarov. U defteru iz 1523 godine on nije upisan, jer je očigledno između 1521 i 1523 umro. Ali je njegovo zemljište (zemin) upisano na Vukasa sina Radoševa. Činjenica da je knez Aleksa imao posebno zemljište (zemin) a ne samo običnu baštinu muselema, mislim, potvrđuje moj zaključak.

Ovi podaci o hrišćanima spahijama u Crnoj Gori i kod Pipera iz kraja XV i početka XVI veka pokazuju da je unutar plemena bilo ne samo rodovskog plemstva, kao što se to obično uzima, nego da je bilo pravih feudalaca (iako sitnih), priznatih od turskih vlasti. Kao u svima zemljama, i u Crnoj Gori posle zauzimanja od strane Turaka i u prvo vreme njihove vlasti neki feudalci očuvali su svoj položaj. Kao što se zna, u drugoj desetini XVII veka ima jasnih podataka da je Vujo Rajčev bio pravi feudalac koji je od Porte dobio »alcuni sudditi de sua villa«. M. Bolica kaže za njega da je on glava čitave Crne Gore.[209]) Narodna tradicija takođe zna da su neke hrišćanske spahije u Crnoj Gori imale feudalna prava.[210]) To da je crkva u Crnoj Gori sačuvala svoja imanja i da su se na tim imanjima sačuvali feudalni odnosi pokazao sam u svojoj raspravi o Crnoj Gori pod turskom vlašću u XVI i XVII veku.

Ti podaci nas sile da nešto drukčije gledamo na ulogu tih feudalnih elemenata od onih koji smatraju da su u Crnoj Gori i brdskim plemenima u XV, XVI i XVII veku svi plemenici bili jednaki, da je vladala puna vojna demokratija.

---

[208]) Arkiv za pov. jug. VI, 239, 160, 279.

[208a]) B. Hrabak mi saopštava da je on, ispitujući materijal u Dubrovniku, došao do rezultata da je Skender-beg već 1513 došao za sandak-bega.

[209]) Starine XII, 169.

[210]) Erdeljanović, Stara Crna Gora, 74—5.

***

4) Nešto o turskoj vlasti nad brdskim i malisorskim plemenima krajem XV i u XVI veku. Ovaj popis iz 1497 godine i podaci o ovim plemenima iz drugih deftera sa kojima sada raspolažem daju mogućnost da se ponešto kaže o tome kada su i kako priznavali brdska i malisorska plemena tursku vlast.

Posle pada Meduna (1457) i konačnog pada Skadra (1479) turska vlast se polako uspostavljala nad oblašću u kojoj su se nalazila ova plemena o kojima govorimo. Kao što se vidi iz ovog popisa, Klimenti su priznali tursku vlast tek 1497 godine. Činjenica da Klimenti nisu upisani u defter iz 1485 godine potvrđuje to. Ali i popis Hota iz 1485 godine pokazuje da nisu ni svi Hoti u to vreme priznavali tursku vlast potpuno. U tom popisu Hota iz 1485 stoji zapisano za dva sela da stanovnici nisu došli i da se nisu upisali. Kod nekih malisorskih plemena postoji tradicija da su se dugo opirali turskoj vlasti. Iz ovog popisa se vidi da je to tvrđenje tradicije tačno.

Posle pada Meduna pod tursku vlast neka mesta u Brdima su priznala vrhovnu tursku vlast 1460 godine. Bez sumnje su među njima bili i Kuči, kako to kaže Lj. Kovačević.[211]) Ali mislim da se turska vlast u tim krajevima učvrstila posle pada Skadra, odnosno za vreme prvog zauzeća Crne Gore od strane Turaka. Kao što se vidi, godine 1485 su Kuči, Piperi, Bjelopavlići i Hoti bili pod turskom vlašću. Za Pipere Erdeljanović kaže da su kao Crna Gora i ostala brdska plemena bili pod turskom vlašću za vreme Ivana i Đurđa Crnojevića i njegovih naslednika, pa i posle njih. On navodi, po Lj. Kovačeviću, podatak iz 1499 godine po kome je kotorski knez javio da se sprema vojvoda skadarski i crnogorski da udari na kotorsku oblast »s turskim podanicima iz Crne Gore, Gornje i Donje Zete, Grblja, Kuča, Pipera i drugih plemena«[212]) i ističe da se Piperi tu spominju kao turski podanici.[213]) Piperi (kao i Kuči) nisu bili jednako pod turskom vlašću kao Crna Gora za vreme Ivana i Đurđa Crnojevića. Crna Gora je bila (osim prve kratke okupacije) do 1496 godine vazalna zemlja, a Kuči i Piperi su 1485 godine, još za života Ivana Crnojevića, — kao što se vidi — bili turski podanici. Tek od 1496 godine Crna Gora je bila pod turskom vlašću kao Kuči i Piperi.

Postoji podatak da je Ivan Crnojević posedovao selo Brijestovo u Pavkovićima. U njegovom Krisovulju, pisanom 1484 godine, nalaze se granice tog imanja (Crnogorka za 1885 godinu). Neki uzimaju da su Bjelopavlići spadali u državu Ivana Crnojevića, pozivajući se na Rovinskog.[214]) Međutim, u »Krusovulju« gde se govori o granicama između Crne Gore i Hercegovine »ot cara Stevana do Ivana Crnojevića«, potvrđenim »od istoga Ivana Crnojevića i bana Stevana Bosanskog va ljeto 1471 Julija 17«, posle navođenja gra-

---

[211]) Predgovor Lj. Kovačevića uz knjigu M. Miljanova o Kučima (str. XLIX).

[212]) Taj se podatak nalazi kod M. Sanuda (Arkiv V, 78).

[213]) Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 289.

[214]) Ровински , Черногория I, 442—3. — Erdeljanović prima to mišljenje.

nica prema Hercegovini kaže se da se granica Crne Gore sa Hercegovinom završava u Bijeloj Ploči »na pogled Župe«, a »tu su tri granice koje dospijevaju od Crne Gore: Pješivačka, Bjelopavlicka i Ercegovačka, pa otle ide granica meždu Pješivice i Bjelopavliće«. Ta se granica vrlo podrobno opisuje. Erdeljanović ima pravo kad sumnja u punu autentičnost toga dokumenta i kad smatra da je vladika Vasilije, ako je već imao stariji dokumenat, na njemu mnogo menjao.[215]) Uopšte u »Krusovulju« ima dokumenata koji su — ukoliko imaju izvesne osnove u autentičnom tekstu — jako udaljeni tekstualno od svojih izvora. Samo, pozivanje Erdeljanovića na to da su Bjelopavlići pripadali državi Ivana Crnojevića počiva na sličnim dokumentima kao što je ovaj. P. Šobajić beleži predanje da su sluge Ivana Crnojevića činile veliki zulum u Bjelopavlićima, pa da su Bjelopavlići pobili sluge, pozvali Turke i razdelili imanje Ivana Crnojevića među sobom. Šobajić takođe beleži tradiciju u Vražegrmcima da je Raslav Bubin ustupio nekom begu Sokoloviću iz Skenderije jedan deo zemlje u Dobrom Polju, pa da je Ivan Crnojević pošao protiv njega i kuću mu razorio.[216]) Kao što se vidi iz deftera od 1485 godine, Bjelopavlići su tada priznavali tursku vlast i bili turski podanici. Međa koju daje dokumenat u »Krusovulju« koji govori o granicama Crne Gore prema Hercegovini i Bjelopavlićima sigurno je iz vremena vlade Ivana Crnojevića, odnosno iz 1485 godine, ako nije ranije, bar što se tiče granice prema Bjelopavlićima. Jasno je da je 1496 godine na toj strani granica države Crnojevića išla pješivačko-bjelopavlićkom međom, jer je u defterima iz 1521 i 1523 godine granica »live Kara Dag« na Morači i na Zeti, odnosno na krajnjem severoistoku bjelopavlićko-pješivačka suvozemna međa. Turci su očigledno 1521 i 1523 godine popisali onu istu teritoriju koja je 1496 pala pod punu tursku vlast, a koja se 1497 spominje kao »Crnojevića zemlja« (Çirn ili).

Erdeljanović je događaje iz jedne narodne pesme, koja se zove Piperski boj sa Tahir-pašom, stavio u XVI vek.[217]) U toj pesmi se kaže kako je Tahir-paša došao s vojskom na ravne Doljane »kraj Zlatice više Podgorice«, pa da je zatražio od Pipera neplaćeni harač od 7 godina, 8 devojaka i 12 talaca. Kada su Piperi to odbili, Tahir paša je udario sa vojskom i popalio neka piperska sela. Ali su mu konačno Piperi razbili vojsku i ubili ga.

Kao što se vidi po podatku deftera iz 1570 godine, Piperi su zbilja u XVI veku, pre velikog ustanka brdskih plemena u prvoj i drugoj deceniji XVII veka, pa čak i pre kiparskog rata, davali otpor turskim popisivačima i skupljačima poreza i dažbina. Zabeleška pisara deftera iz 1570 godine nalazi se ispred popisa Pipera posle naslova. U njoj se kaže da se raja nahije Pipera usprotivila, da nije došla i da nije upisana, pa da je od strane vilajetskih vlasti poslat čovek, ali da Piperi nisu hteli pristati da im se broje kuće. Zatim su knezovi pridobijeni i dovedeni. Određeno je da naime ušura, ispendže i drugih dažbina daju »sela« Gojsalići, Đurkovica,

[215]) Erdeljanović, Stara Crna Gora, 22—4.

[216]) Šobajić, Bjelopavlići i Pješivci, 167.

[217]) Erdeljanović, Postanak pl. Pipera, 290—3.

Crnci, Mrke, Petrovići, Nikolići i Pavličići 9.000 akči, Bratonožići i Bukumiri 5.000 akči, a Rječica 2.000 akči.[218]) Uvedeno je u »novi defter« da od njih ispendže, ušur i druge dažbine uzima sandžak-beg.

Spomenuto je već da su Klimenti tek 1497 godine priznali tursku vlast, a da se neka sela Hota 1485 godine nisu htela odazvati popisu. Kao što vidimo, Piperi se 1570 godine takođe nisu dali upisati, a naročito nisu pristali da im se popišu kuće. Nisu samo piperski knezovi u tom sukobu popustili nego su i Turci kompromisno postupili.

Uopšte su se Turci u prvo vreme svoje vladavine ophodili sa ovim plemenima oprezno. Oni su im dali izvesne povlastice i samoupravu. To se vidi i iz podataka ovde citiranih deftera. Po defteru iz 1485 godine Kuči, Bjelopavlići, Hoti i Piperi su plaćali 50 akči od kuće. U popisu iz 1497 se vidi da su Hoti i Klimenti (ovi poslednji tek što su priznali tursku vlast) tada bili derbendžije. Derbendžije su bili i stanovnici Rječice (Rijeke) u Piperima. Godine 1497 Klimenti su plaćali godišnje, preko dažbine koje su davali otsekom, još 1.000 akči harača i sandžak-begu 1.000 akči ispendže. Pored plaćanja otsekom, Hoti, Klimenti i stanovnici Rječice, kao derbendžje, bili su oslobođeni divanskih nameta. Ali su i Kuči i Piperi plaćali otsekom svoje dažbine. Dažbine ovih plemena spadale su u has skadarskog sandžak-bega.

Po defteru iz 1570 godine, položaj tih plemena se tada pogoršao, iako je u osnovi još njihov pravni položaj ostao isti. Pre svega se može konstatovati da su se dažbine povećale. Klimenti u to vreme plaćaju sandžak-begu naime ispendže dvostruko više nego što su plaćali 1497 godine, a naime harača 200 akči više. Kod Kuča su se dažbine takođe znatno povećale. Kuči su 1570 godine plaćali 20.700 akči naime ušura, ispendže i ostalih dažbina (i još 2.000 akči nijabeta) prema 14.828 akči što im je bila obaveza 1497 godine, a broj kuća je bio mnogo manji 1570 nego 1497 godine. Ali pored povećanja dažbina u drugoj polovini XVI veka javila se opasnost i od prodiranja turskih feudalaca u te oblasti, odnosno opasnost od gubljenja dotadašnjeg izuzetnog položaja tih plemena. Kanun-nama za Skadarski sandžak iz 1570 godine govori o podeli nekih carskih hasova na timare.[219]) Zbog tog pogoršanja položaja došlo je do otpora Pipera u drugoj polovini XVI veka, o čemu nemamo vesti samo iz narodnog predanja nego i ovo svedočanstvo turskog dokumenta. Zahvaljujući tome otporu, Piperi plaćaju približno istu sumu 1570 kao i 1497 godine.

U pogoršanju položaja tih plemena treba tražiti jednim delom i uzrok što je 1570 godine smanjen broj kuća kod Kuča u odnosu na broj kuća iz 1497 godine, što sam ranije spomenuo. Povlačenje

[218]) Ovde su upisana samo sela koja su plaćala; inače u popisu ima upisanih praznih sela. — Ovde su — kao što se vidi — upisane tri celine, a i kod nijabeta upisane su takođe tri celine: Piperi, Bratonožići i Rječica. Potome bi izlazilo da Gojsalići, Đurkovica, Crnci, Mrke, Petrovići i Pavličići spadaju u Pipere, a Bratonožići i Bukumiri u Bratonožiće, dok je Rječica posebna celina.

[219]) Ö. L. Barkan, Kanunlar, 291.

stanovništva pred pritiskom u druge, manje izložene krajeve može se konstatovati i drugde. Iz dukađinskog deftera iz iste godine (1570) može se utvrditi da se stanovništvo Crne Gore iz manje brdovitih krajeva, izloženih pritisku i početku čitlučenja, povlačilo u brdske krajeve, naročito u nahiji Cetinje (kasniju Katunsku nahiju).

Dalo bi se, međutim, zaključiti da to pogoršanje položaja nije jedini uzrok što se javlja u to vreme smanjenje broja kuća kod Kuča. Mi smo videli da je krajem XV veka broj kuća (što znači stanovništva) kod ovih plemena neobično porastao. Kakve su mogle biti posledice toga porasta pri preovlađivanju stočarske privrede? Morali su se geografski uslovi tako promeniti da nisu davali mogućnost za stanovanje tolikom broju ljudi. Činjenica da se u dukadinskom defteru iz iste godine (1570) u podacima za Crnu Goru javlja jako smanjen broj baština prema ranijim defterima (iz 1521, 1523 i 1529-36 godine) možda bi se takođe mogla objasniti donekle sličnim posledicama stočarske privrede koja je potkopavala prirodne uslove za kakvu-takvu zemljoradnju.[220]) Tome ne protivureči to što se kod Bjelopavlića od 1485 do 1570 povećao broj kuća. Oni su baš na tim lošim posledicama za druge mogli napredovati, jer oni još pretkraj XVI veka iskorišćavaju nevolje Malonšića i prodiru u Kosovi Lug, a i kasnije su ekspanzivni. Uostalom posledice stočarske privrede i njenog sve jačeg uticaja nisu svagde bile potpuno jednake i nisu se pokazale u isto vreme sa istim karakteristikama. Mislim da bi konkretno ispitivanje i istorisko prilaženje tim promenama geografske sredine i odnosima između pojedinih krajeva, koji su se odnosi menjali, dalo racionalnije zaključke nego gledište koje ne vodi računa (ili vodi vrlo malo) o tim promenama.

Ove kratke studije uz publikaciju popisa Hota, Kuča, Pipera i Klimenata iz 1497 godine plod su sporednih radnji pri mome proučavaju istoriju uže Crne Gore pod turskom vlašću do pretkraj XVII veka, odnosno plod su ispitivanja položaja plemena koja su

[220]) U svojoj disertaciji o turskoj vlasti u Crnoj Gori XVI i XVII veka nisam uzeo ovaj momenat u obzir, kad sam govorio o ovoj pojavi. — Šobajić mene uči kako se u tim krajevima nisu po privrednoj strukturi razlikovali mnogo župni od brdovitih krajeva. On kaže da su se u tim krajevima i u župnim oblastima stanovnici bavili pretežno primitivnim stočarstvom. Neće biti da su privredno-geografski uslovi bili tada isti koji su i sada. Činjenica da su postojale šume znatno više tada nego sada davala je i drukčije uslove za zemljoradnju. Za Crnu Goru imamo, osim turskih deftera, i povelje Crnojevića koje pokazuju da su uslovi bili nešto drukčiji nego što su sada. Šobajić bi se mogao potruditi da sa tog stanovišta pogleda problem i u onim krajevima koje on dobro zna. Otkud predanje da su se Malonšići raselili zbog vetra? A otkud odjednom taj vetar? Otkud kod drugih plemena slično predanje? Kako se te promene mogu drukčije protumačiti nego tim da u tim krajevima u XIII i XIV veku nisu postojala velika stočarska plemena nego razbacani mali stočarski katuni, a da su se u XV i XVI veku razvile krupne stočarske zajednice sa mnogo više stanovništva koje se bavi isključivo (ili pretežno) stočarstvom. Ako to nije jedini uzrok što su ti krajevi ogoleli, ja mislim da je najvažniji. Uostalom, to je zapazio već Rovinski, iako on ne formuliše tako jasno kao što je ovde formulisano.

susedna Crnoj Gori. Ovde objavljeni i upotrebljeni turski arhivski materijal je prikupljen sa tog stanovišta. Ovaj moj rad treba smatrati u izvesnim pitanjima kao dopunu mome radu o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, a naročito u pitanju postanka naših plemena, što onde i nisam mogao naširoko izložiti, jer bi to išlo izvan okvira rada.

Jasno je da bi ove studije bile bolje da su upotrebljeni svi defteri za Skadarski sandžak koji su se očuvali. Ali, mislim da su, ako ništa drugo, saopštenja činjeničnog materijala, makar ne sasvim potpuna, od koristi.

B. ĐURĐEV, BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE MONTENEGROS, DER BRDA- UND MALISORENSTÄMME

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht einen mit einem Katasterregister des Sandschaks Skutari zusammengebundenen Register der Brda- und Malisorenstämme Kuči, Piperi, Hotti und Klimente, datiert am 5 März 1497 (1 Redschep 902). Diese Handschrift wird im Staatsarchiv (Başbakanlik arşivi) in Istanbul unter № 26 m. in der Sammlung »Tahrir defterleri« aufbewahrt.

Die Veröffentlichung dieses Registers gibt dem Verfasser den Anlass einen Kommentar in vier kleinen Studien zu geben.

Die erste Abhandlung bezieht sich auf eine chronologische Frage: wann Montenegro unter die türkische Herrschaft geraten ist. Der Verfasser schliesst, auf Grund einer in diesem Register befindlichen Angabe, dass es im Jahre 1496, nicht aber — wie es bisher angenommen wurde — im Jahre 1499 geschehen ist.

In der zweiten Abhandlung interpretiert der Verfasser die Fakta über die Stämme Kuči, Piperi, Hotti und Klimente und über ihre soziale Organisation aus dem obererwähnten Register. Er befasst sich auch mit der Frage wann und wie sich die Stämme in Montenegro und Nordalbanien bildeten. In Bezug darauf veröffentlicht der Verfasser die Angaben über die erwähnten Stämme und über den Stamm Bjelopavlići aus dem im Jahre 1485 datierten und in derselben Handschrift befindlichen Katasterregisters des Sandschaks Skutari und aus einem anderen aus dem Jahre 1570. Aus diesen und anderen Tatsachen schliestt er, dass die erwähnten Stämme (und andere aus Montenegro und der Herzegovina) durch Mischung und Kombination der Hirtenorganisation der »katuni« und der feudal-territorialen Organisation der »župe« entstanden sind. Die Hirtenkatuni, sowohl die slavischen (unter dem Namen »walachischen«, weil sie von slavisierten Romanen abstammen), als auch die albanesischen, waren jene soziale Kraft, die bei der Bildung der Stämme in Montenegro, Nordalbanien und der Herzegovina im XV Jhdt die Elemente für Geschlechts- und Stammes-

charakteristiken gab, weil der »katun« im früheren Zeitalter nicht nur eine wirtschaftliche sondern auch eine Geschlechtsorganisation der Sennhirten auf dem Balkan war. Dieser Mischungs- und Kombinationsprozess zwischen »katuni« und »župe« wurde im südwestlichen Gebiet Jugoslawiens und in Nordalbanien, wo sich die Stämme bildeten, durch die im XV Jhdt entstandene Verbreitung der Sennviehzuchtwirtschaft bedingt. Derselbe Prozess gab durch die Vorherrschaft der Landwirtschaft in Central und Nordjugoslawien unter der Türkenherrschaft im XV und XVI Jhdt territoriale Organisationen der Dorfautonomie unter dem Namen »knežine«, weil dieses Gebiet von serbischen und anderen slavisierten Sennhirten unter dem Namen »Walachen« (serb. *vlah*, Pl. *vlasi;* türk. *eflak*, Pl. *eflaklar* oder *eflakan)* aus dem südwestlichen Gebiet stark angesiedelt wurde.

In der dritten Abhandlung interpretiert der Verfasser die Data über die christlichen Spahis, die sich beim Stamme Piperi im Register aus dem Jahre 1497 eingeschrieben befinden. Er beweist, dass diese Spahis mit den in der Volkstradition genannten Stammeshäuptlingen (»vojvode«) Božidar Vukotin, Radul Nikačev und Vojvoda Vuk (Vukota) indentisch sind. Dadurch wird bewiesen, dass diese Stammeshäuptlinge in der zweiten Hälfte des XV Jahrhunderts, nicht aber in der zweiten Hälfte des XVI Jahrhunderts gelebt haben — wie J. Erdeljanović behauptete. Diesen und anderen Tatsachen zufolge sollte die Behauptung von Erdeljanović über die Bildung und Entwicklung der Stämme Piperi und Bratonožići, ebenso über die Bildung anderer Stämme, einer Kritik und Revision unterzogen werden. In dieser Abhandlung versucht der Verfasser weiter zu beweisen, dass einer von den zwei Spahis, die einem Kanun-name des Sandschaks Montenegro nach, zu Ende den XV und zu Anfangs des XVI Jahrhunderts in Montenegro ihre Timars haben sollten, ein einheimischer Vojvoda aus Njeguši, Knez Aleksa Božidarović sei. Ausserdem wird in dieser Abhandlung darauf hingewiesen, dass der Katasterregister aus dem Jahre 1485 die Angaben über die Existens von zwei Spahis in der Umgebung von Plava gibt, die einem Nebenzweig der Dynastie Crnojević zur Zeit ihrer Herrschaft in Montenegro gehören sollten.

Die vierte Abhandlung bezieht sich auf die Lage der erwähnten Stämme zu Beginn der Türkenherrschaft und im XVI Jahrhundert.